

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

احکام و روایات

احکام پرستی

طیبات اسلامی و روحانی حیات پرستی و احکام پرستی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

احکام پزشکی: مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)

نویسنده:

آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای

ناشر چاپی:

انقلاب اسلامی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۳	احکام پزشکی : مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی)
۱۳	مشخصات کتاب
۱۳	اشاره
۱۷	پیشگفتار
۱۸	فهرست مطالب
۳۰	احکام مربوط به عمل جراحی
۳۰	اجازه ی عمل جراحی
۳۱	تأخیر عمل جراحی برای کسب اجازه ی بستگان بیمار
۳۲	انجام جراحی ضروری بدون رضایت بیمار
۳۲	انجام جراحی غیر ضروری به اصرار همراهان بیمار
۳۲	درمان های پرخطر برای تأخیر انداختن مرگ
۳۳	توقف زندگی بیمار بر عمل جراحی
۳۴	احکام اتانازی (قتل از روی ترحم)
۳۴	تسریع در مرگ بیمار
۳۵	حکم بیمارکشی از روی ترحم
۳۵	تزریق مواد کشنده به انسان در حال مرگ
۳۵	کشتن بیمار مرگ مغزی
۳۶	احکام داروها و داروخانه ها
۳۶	تهیه ی داروهای ضروری از منابع حرام یا نجس
۳۶	وظیفه ی داروساز در مواقع ضروری
۳۶	ضمان کارکنان داروخانه در قبال تحویل دارو
۳۷	درمان با داروی موجب مرگ زودرس
۳۷	فروش داروی خطرناک بدون تجویز پزشک

۳۸	احکام آموزش پزشکی
۳۸	اشاره
۴۱	انجام تحقیقات پزشکی روی حیوانات
۴۲	ضرورت یادگیری پزشکی برای بانوان
۴۲	قرار دادن خود در معرض آزمایش های خطرناک، برای پیشرفت علم پزشکی
۴۲	انجام آزمایش های پزشکی بر روی بیمار بدون اطلاع او
۴۲	فاش کردن اسرار بیمار برای پیشرفت علم پزشکی
۴۳	پژوهش در طب اسلامی
۴۳	آموزش اقشار جامعه برای مبارزه با ایدز
۴۳	لزوم یادگیری مسائل شرعی مورد ابتلا برای پیراپزشکان
۴۴	دستورات غیرشرعی در مؤسسات پزشکی
۴۴	معاینه بیماران غیر هم جنس در مراکز درمانی جهت آموزش
۴۴	حکم دیدن تصاویر عریان افراد ناشناس جهت آموزش
۴۵	اختلاف در نظر استاد و تشخیص دانشجو برای انجام معاینه
۴۶	احکام وضو، نماز و روزه
۴۶	حکم وضوی شخصی که زخم، دمل و یا شکستگی در جلو سر یا پاها دارد
۴۶	حکم نماز قضا برای شخصی که به اغما می رود
۴۶	حکم کسی که در اثر ضعف یا سرگیجه نمی تواند نماز را ایستاده بخواند
۴۷	نماز خواندن با خون «هموروئید» (بواسیر)
۴۷	استفاده از آمپول های غیرضروری برای روزه دار
۴۷	حکم به دهان بردن وسایل دندان پزشکی برای روزه دار
۴۷	استفاده از اسپری برای شخص روزه دار مبتلا به آسم
۴۸	تنقیه با چیز روان برای روزه دار
۴۹	احکام زایمان
۴۹	جلوگیری از بارداری
۵۱	جلوگیری از بارداری زنی که در معرض خطر است

- ۵۱ ..... وظیفه ی شخصی که خود را عقیم کرده
- ۵۱ ..... حق تقدم در عقیم کردن زوجین
- ۵۲ ..... جلوگیری از بارداری با «آی. یو. دی»
- ۵۲ ..... کنترل جمعیت
- ۵۲ ..... سزارین زنی که توانایی زایمان طبیعی دارد
- ۵۲ ..... عمل جراحی که مستلزم کشته شدن مادر یا جنین برای زنده ماندن دیگری
- ۵۳ ..... حکم کیفیت گذاشتن «آی. یو. دی» توسط پزشک
- ۵۳ ..... عمل «واژکتومی»
- ۵۳ ..... بستن لوله های رحمی
- ۵۴ ..... جلوگیری از بارداری بدون اجازه ی شوهر
- ۵۵ ..... احکام مربوط به سقط جنین
- ۵۵ ..... اشاره
- ۵۹ ..... سقط جنین به خاطر حفظ آبرو
- ۵۹ ..... حکم سقط جنین
- ۵۹ ..... کتمان ناقص بودن جنین از والدین
- ۶۰ ..... سقط جنینی که به نظر پزشک حتماً می میرد
- ۶۰ ..... دیه ی جنینی که به دستور مادر، سقط شده
- ۶۰ ..... وجوب پرداخت دیه بر مباشر سقط
- ۶۰ ..... ملاک در جواز سقط جنین
- ۶۱ ..... از بین بردن تعدادی از جنین ها برای حفظ بقیه
- ۶۱ ..... خارج کردن زود هنگام جنین از رحم مادر برای نجات جان او
- ۶۲ ..... سقط عمدی جنین
- ۶۳ ..... احکام تلقیح مصنوعی
- ۶۳ ..... اشاره
- ۶۶ ..... بانک اسپرم
- ۶۶ ..... تخمک های باقی مانده در آزمایشگاه

- ۶۶ ..... روش های برداشت تخمک از زن
- ۶۶ ..... اشاره
- ۶۷ ..... استفاده از تخمک زن اجنبی با وجود تخمک ضعیف زوجه برای باروری
- ۶۷ ..... استفاده از اسپرم مرد اجنبی برای لقاح با تخمک در آزمایشگاه
- ۶۷ ..... تلقیح مستقیم اسپرم اهدایی مرد اجنبی به داخل رحم زن
- ۶۸ ..... محرمیت نوزاد دختر و پسر که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم زن متولد شوند
- ۶۸ ..... محرمیت نوزاد دختر و پسر که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم مصنوعی متولد شوند
- ۶۹ ..... احکام تغییر جنسیت
- ۶۹ ..... اشاره
- ۶۹ ..... جواز تغییر جنسیت
- ۷۰ ..... تغییر جنسیت افراد دو جنسی
- ۷۰ ..... تغییر ژنتیکی جنین انسان
- ۷۰ ..... تعیین جنسیت جنین با رژیم غذایی
- ۷۱ ..... احکام تشریح میت و پیوند اعضاء
- ۷۱ ..... اشاره
- ۷۶ ..... تشریح جسد مسلمان در صورت نبود جسد کافر
- ۷۶ ..... تشریح جسد برای تشخیص جرم
- ۷۶ ..... دیه ی تشریح میت مسلمان
- ۷۷ ..... وصیت مسلمان بر تشریح جسد یا اهدای اعضاء
- ۷۷ ..... تشریح مرده ی مشکوک
- ۷۷ ..... تجسس در اسلام میت برای تشریح
- ۷۷ ..... نگاه به جسد نامحرم و لمس آن در زمان تشریح
- ۷۸ ..... تشریح جسد مسلمان
- ۷۸ ..... تشریح جسد مسلمان اعدامی
- ۷۸ ..... تشریح جسد بی وارث
- ۷۸ ..... خرید جسد کفار

۷۹	تشریح جسد مجهول الهویه
۷۹	پیوند اعضای حیوانات به انسان
۷۹	پیوند اعضای مسلمان به غیر مسلمان و برعکس
۷۹	اهدای اعضای غیر اصلی انسان
۸۰	پیوند اعضای مرده
۸۰	گرفتن پول در برابر اهدای عضو
۸۰	طهارت و نجاست اعضای پیوندی
۸۰	وجوب اهدای عضو در صورت عدم ضرر
۸۲	احکام ختنه
۸۳	احکام ممائل
۸۳	اشاره
۸۵	معاینه ی پزشکی توسط نامحرم برای کنترل سلامتی
۸۵	نگاه به جسد هم جنس و غیرهم جنس
۸۵	محرمیت پزشک غیرممائل برای درمان نازائی
۸۶	مراجعه به پزشک نامحرم در موارد ضروری
۸۶	مراجعه ی روستائیان به پزشک نامحرم
۸۶	برهنه کردن بیمار برای حفظ حالت استریل اتاق عمل
۸۷	کمک مرد به زن در حال زایمان
۸۷	حجامت کردن نزد نامحرم
۸۷	قرار دادن «نورپلانت» توسط پزشک نامحرم
۸۸	مراجعه بیمار زن به دندان پزشک مرد
۸۹	احکام خون
۸۹	انتقال خون بین مسلمان و غیرمسلمان
۸۹	فروش خون
۸۹	تزریق خون از زن به مرد یا بالعکس و یا از کافر به مسلمان
۹۰	احکام نجاست

- ۹۰ ..... اطلاع دادن نجاست وسایل پزشکی به بیمار
- ۹۰ ..... نجاست وسایل بیمارستان های بلاد غیراسلامی
- ۹۰ ..... استفاده از نخ بخیه ی تهیه شده از حرام گوشت
- ۹۱ ..... خون ریزی در حال اعمال جراحی دهان
- ۹۱ ..... ورود مجدد وسایل پزشکی نجس به داخل دهان
- ۹۱ ..... تماس دست با الکل طبی
- ۹۱ ..... نجس بودن الکل طبی
- ۹۱ ..... تماس با خون خشک شده روی زخم
- ۹۲ ..... تماس با بافت های مرده مجاور عضو زنده
- ۹۲ ..... تطهیر دندان مصنوعی در دهان
- ۹۲ ..... حکم خونابه ی محل زخم
- ۹۲ ..... حکم خون مُرده ی زیر ناخن یا زیر پوست
- ۹۲ ..... نجاست سوزن سرنگ در عمل خون گیری
- ۹۳ ..... تطهیر خون با پنبه ی آغشته به الکل
- ۹۳ ..... حکم استخوان بیرون زده از بدن
- ۹۳ ..... حکم لمس عضوی از بدن انسان زنده که خشک شده و فاقد روح است
- ۹۴ ..... احکام حق طبابت و گواهی پزشکی
- ۹۴ ..... حق طبابت و گواهی پزشکی
- ۹۴ ..... دریافت حق طبابت قبل از بهبودی بیمار
- ۹۴ ..... دریافت حق طبابت از بیماری که بهبود نیافته
- ۹۵ ..... دریافت حق طبابت و عمل جراحی قبل از انجام کار
- ۹۵ ..... نوشتن گواهی پزشکی
- ۹۵ ..... صدور گواهی نادرست برای بیمار
- ۹۵ ..... مطالبه ی مبلغ اضافی از بیمار بابت عمل جراحی
- ۹۷ ..... احکام ضمان
- ۹۷ ..... اشاره

- ۹۷ ----- ضمان ضرر ناشی از حساسیت دارویی بیمار
- ۹۷ ----- ضمان لطمات وارده بر بیمار در حین درمان وی
- ۹۸ ----- ضمان لطمات وارده از طرف دستیاران پزشک
- ۹۸ ----- ضمان لطمات وارده شده به بیمار بدون تفریط پزشک
- ۹۸ ----- ضمان لطمه به بیمار در اثر توصیه ی دارو توسط افراد معمولی
- ۹۹ ----- ضمان ایجاد عارضه به جنین در صورت بی اطلاعی پزشک از حاملگی بیمار
- ۹۹ ----- ضمان پزشک متخصص و دانا در صورت فوت بیمار
- ۹۹ ----- ضمان لطمه به بیمار توسط دستیاران به علت عدم حضور استاد
- ۱۰۰ ----- ضمان لطمه به بیمار در صورت انجام نشدن عمل جراحی به خاطر ناتوانی در پرداخت هزینه
- ۱۰۱ ----- احکام مسائل متفرقه ی پزشکی
- ۱۰۱ ----- اشاره
- ۱۰۱ ----- انجام عمل استمناء جهت بررسی وضعیت اسپرم ها
- ۱۰۱ ----- جراحی بینی و گوش
- ۱۰۱ ----- استفاده از «هیپنوتیزم»
- ۱۰۲ ----- استفاده از «هیپنوتیزم» جهت درمان بیماری
- ۱۰۲ ----- فاش کردن اسرار بیمار برای بستگانش در موارد ضروری
- ۱۰۲ ----- دادن پرونده ی پزشکی بیمار به سایر پزشکان
- ۱۰۲ ----- کسانی که فقط از نظر پزشکی زنده اند
- ۱۰۳ ----- استفاده از سلول های بنیادین برای مقاصد درمانی
- ۱۰۳ ----- استفاده از میوه های ژنتیکی
- ۱۰۳ ----- شبیه سازی حیوانات
- ۱۰۳ ----- روکش طلا و پلاتین دندان
- ۱۰۴ ----- ترک معالجه ی بیمار روانی خطرناک
- ۱۰۴ ----- نبش قبر مشکوک
- ۱۰۴ ----- استفاده از گوشت حرام برای درمان بیماری
- ۱۰۴ ----- جراحی بیماری که عمل جراحی تأثیری در طول عمر او نداشته باشد

- ۱۰۵-----وظیفه ی پزشک در خصوص تشریح عوارض و ضایعات عمل جراحی برای بیمار
- ۱۰۵-----وچوب رو به قبله کردن بیمار محتضر
- ۱۰۵-----لزوم جداسازی بیماران نامحرم در بخش مراقبت های ویژه
- ۱۰۵-----استعمال سیگار توسط پزشک حین عمل جراحی
- ۱۰۶-----اطلاعاتی که پزشک حین معالجه ی بیمار به آن دست می یابد
- ۱۰۶-----مسئولیت گروه پزشکی جهت کمک به انجام فرایض دینی بیماران
- ۱۰۶-----انجام اقدامات درمانی توسط پزشک صرفاً جهت انتفاعات مادی
- ۱۰۷-----درباره مرکز

احکام پزشکی : مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی)

مشخصات کتاب

سرشناسه: خامنه ای، سیدعلی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، 1318 -

عنوان و نام پدیدآور: احکام پزشکی [کتاب]: مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی).

مشخصات نشر: تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، نشر فقه روز، 1395.

مشخصات ظاهری: ل، 76ص.؛ 21×14س م.

فروست: احکام موضوعی؛ 3.

شابک: 50000 ریال: 9-8-93133-600-978

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

موضوع: پزشکی -- فتواها

موضوع: Medicine -- Fatwas

موضوع: فقه جعفری -- رساله عملیه

موضوع: Islamic law, Ja'fari -- Handbooks, manuals, etc*

موضوع: فتواهای شیعه -- قرن 14

موضوع: Fatwas, Shiites -- 20th century

رده بندی کنگره: BP183/9/خ2الف288 1395

رده بندی دیویی: 297/3422

شماره کتابشناسی ملی: 4215806

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 2

سرشناسه: خامنه ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، 1318 _.

عنوان و نام پدیدآور: احکام موضوعی 3، احکام پزشکی.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات فقه روز (وابسته به انتشارات انقلاب اسلامی)، 1395.

مشخصات ظاهری: 88 ص.

قیمت: 50000 ریال شابک: 9-8-93133-600-978

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: پزشکی _ فتواها

موضوع: فقه جعفری _ رساله عملیه

شناسه افزوده: انتشارات انقلاب اسلامی

رده بندی کنگره: 1395 288 الف 2 خ / BP 183/9

رده بندی دیویی: 3422/297

شماره کتابشناسی ملی: 4215806

ناشر: فقه روز

(وابسته به مؤسسه ی پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی)

شمارگان: 5000

چاپ اول: بهار 1395

50000 ریال

شابک: 9-8-93133-600-978

نشانی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، خیابان دانشگاه جنوبی، کوچه ی عطارد، شماره ی 7

تلفن: 66405100-66977268 - تلفن مرکز پخش: 66483695-09195593732

پست الکترونیکی: Info

کتابی که در اختیار دارید حاوی مسائل مهم و مورد ابتلاء در موضوع پزشکی و مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) است.

این اثر سوّمین مجلد از مجموعه کتاب های احکام موضوعی فقهی منطبق با فتاوی معظّمه است که توسط انتشارات فقه روز به طبع می رسد و بزودی مجلّات بعدی مجموعه ی مذکور نیز در موضوعات مختلف از جمله حج و سفر عرضه خواهد شد.

در این کتاب علاوه بر موارد موجود در رساله ی «اجوبه الاستفتائات»، استفتائات جدیدی نیز اضافه گردیده است.

این مجلد شامل مباحثی از قبیل احکام مربوط به عمل جراحی، احکام آموزش پزشکی، احکام وضو، نماز و روزه بیمار، احکام زایمان، احکام مربوط به سقط جنین، احکام تلقیح مصنوعی و... می باشد.

تدوین اثر بنحوی انجام گرفته است که نفع آن عام و بهره گیری از آن برای همگان آسان باشد. شایان ذکر است که دفتر استفتائات معظّمه این رساله را مورد تأیید و عمل به آن را مجزی اعلام نموده اند.

خداوند متعال به همه ی ما توفیق عمل به احکام دین مبین اسلام و تمسک به قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلّم) و ائمه ی طاهرین (علیهم السّلام) را عنایت فرماید.

ومن الله التّوفیق

فهرست مطالب

احکام مربوط به عمل جراحی 1

اجازه ی عمل جراحی 1

تأخیر عمل جراحی برای کسب اجازه ی بستگان بیمار 1

انجام جراحی ضروری بدون رضایت بیمار 2

انجام جراحی غیر ضروری به اصرار همراهان بیمار 2

درمان های پرخطر برای تأخیر انداختن مرگ 2

توقف زندگی بیمار بر عمل جراحی 3

احکام اتانازی (قتل از روی ترحم) 4

تسریع در مرگ بیمار 4

حکم بیمارکشی از روی ترحم 5

تزریق مواد کشنده به انسان در حال مرگ 5

کشتن بیمار مرگ مغزی 5

احکام داروها و داروخانه ها 6

تهیه ی داروهای ضروری از منابع حرام یا نجس 6

وظیفه ی داروساز در مواقع ضروری 6

ضمان کارکنان داروخانه در قبال تحویل دارو 6

درمان با داروی موجب مرگ زودرس 7

فروش داروی خطرناک بدون تجویز پزشک 7

احکام آموزش پزشکی 8

انجام تحقیقات پزشکی روی حیوانات 11

ضرورت یادگیری پزشکی برای بانوان 12

قرار دادن خود در معرض آزمایش های خطرناك، برای پیشرفت علم پزشکی 12

انجام آزمایش های پزشکی بر روی بیمار بدون اطلاع او 12

فاش کردن اسرار بیمار برای پیشرفت علم پزشکی 12

پژوهش در طب اسلامی 13

آموزش اقشار جامعه برای مبارزه با ایدز 13

لزوم یادگیری مسائل شرعی مورد ابتلا برای پیراپزشکان 13

دستورات غیرشرعی در مؤسسات پزشکی 14

معاینه بیماران غیر هم جنس در مراکز درمانی جهت آموزش 14

اختلاف در نظر استاد و تشخیص دانشجو برای انجام معاینه 15

احکام وضو، نماز و روزه 16

حکم وضوی شخصی که زخم، دمل و یا شکستگی در جلو سر یا پاها دارد 16

حکم نماز قضا برای شخصی که به اغما می رود 16

حکم کسی که در اثر ضعف یا سرگیجه نمی تواند نماز را ایستاده بخواند 16

نماز خواندن با خون «هموروئید» (بواسیر) 17

استفاده از آمپول های غیرضروری برای روزه دار 17

حکم به دهان بردن وسایل دندان پزشکی برای روزه دار 17

استفاده از اسپری برای شخص روزه دار مبتلا به آسم 17

تنقیه با چیز روان برای روزه دار 18

احکام زایمان 19

جلوگیری از بارداری 19

جلوگیری از بارداری زنی که در معرض خطر است 21

وظیفه‌ی شخصی که خود را عقیم کرده 21

حق تقدم در عقیم کردن زوجین 21

جلوگیری از بارداری با «آی. یو. دی» 22

کنترل جمعیت 22

سزارین زنی که توانایی زایمان طبیعی دارد 22

عمل جراحی که مستلزم کشته شدن مادر یا جنین برای زنده ماندن دیگری 22

حکم کیفیت گذاشتن «آی. یو. دی» توسط پزشك 23

عمل «واژکتومی» 23

بستن لوله‌های رحمی 23

جلوگیری از بارداری بدون اجازه‌ی شوهر 24

ص: 6

احکام مربوط به سقط جنین 52

سقط جنین به خاطر حفظ آبرو 29

حکم سقط جنین 29

کتمان ناقص بودن جنین از والدین 29

سقط جنینی که به نظر پزشک حتماً می‌میرد 30

دیه ی جنینی که به دستور مادر، سقط شده 30

وجوب پرداخت دیه بر مباشر سقط 30

ملاک در جواز سقط جنین 30

از بین بردن تعدادی از جنین‌ها برای حفظ بقیه 31

خارج کردن زود هنگام جنین از رحم مادر برای نجات جان او 31

سقط عمدی جنین 32

احکام تلقیح مصنوعی 33

بانک اسپرم 36

تخمک‌های باقی مانده در آزمایشگاه 36

روش‌های برداشت تخمک از زن 36

استفاده از تخمک زن اجنبی با وجود تخمک ضعیف زوجه برای باروری 37

استفاده از اسپرم مرد اجنبی برای لقاح با تخمک در آزمایشگاه 37

تلقیح مستقیم اسپرم اهدایی مرد اجنبی به داخل رحم زن 37

محرمیت نوزاد دختر و پسری که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم زن متولد شوند 38

محرمیت نوزاد دختر و پسری که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم مصنوعی متولد شوند 38

احکام تغییر جنسیت 39

جواز تغییر جنسیت 39

تغییر جنسیت افراد دو جنسی 40

تغییر ژنتیکی جنین انسان 40

تعیین جنسیت جنین با رژیم غذایی 40

احکام تشریح میت و پیوند اعضا 41

تشریح جسد مسلمان در صورت نبود جسد کافر 46

تشریح جسد برای تشخیص جرم 46

دیه ی تشریح میت مسلمان 46

وصیت مسلمان بر تشریح جسد یا اهدای اعضا 47

ص: 7

تشریح مرده ی مشکوک 47

تجسس در اسلام میت برای تشریح 47

نگاه به جسد نامحرم و لمس آن در زمان تشریح 47

تشریح جسد مسلمان 48

تشریح جسد مسلمان اعدامی 48

تشریح جسد بی وارث 48

خرید جسد کفار 48

تشریح جسد مجهول الهویه 49

پیوند اعضای حیوانات به انسان 49

پیوند اعضای مسلمان به غیر مسلمان و برعکس 49

اهدای اعضای غیر اصلی انسان 49

پیوند اعضای مرده 50

گرفتن پول در برابر اهدای عضو 50

طهارت و نجاست اعضای پیوندی 50

وجوب اهدای عضو در صورت عدم ضرر 50

احکام ختنه 52

احکام مماثل 53

معاینه ی پزشکی توسط نامحرم برای کنترل سلامتی 55

نگاه به جسد هم جنس و غیرهم جنس 55

محرمیت پزشك غیر مماثل برای درمان نازائی 55

مراجعه به پزشك نامحرم در موارد ضروری 56

مراجعه ی روستائیان به پزشك نامحرم 56

برهنه کردن بیمار برای حفظ حالت استریل اتاق عمل 56

كمك مرد به زن در حال زایمان 57

حجامت کردن نزد نامحرم 57

قرار دادن «نورپلانت» توسط پزشك نامحرم 57

مراجعه بیمار زن به دندان پزشك مرد 58

احكام خون 59

انتقال خون بین مسلمان و غیر مسلمان 59

فروش خون 59

تزریق خون از زن به مرد یا بالعکس و یا از کافر به مسلمان 59

احكام نجاست 60

ص: 8

اطلاع دادن نجاست وسایل پزشکی به بیمار 60

نجاست وسایل بیمارستان های بلاد غیراسلامی 60

استفاده از نخ بخیه ی تهیه شده از حرام گوشت 60

خون ریزی در حال اعمال جراحی دهان 61

ورود مجدد وسایل پزشکی نجس به داخل دهان 61

تماس دست با الکل طبی 61

نجس بودن الکل طبی 61

تماس با خون خشک شده روی زخم 61

تماس با بافت های مرده مجاور عضو زنده 62

تطهیر دندان مصنوعی در دهان 62

حکم خونابه ی محل زخم 62

حکم خون مُرده ی زیر ناخن یا زیر پوست 62

نجاست سوزن سرنگ در عمل خون گیری 62

تطهیر خون با پنبه ی آغشته به الکل 63

حکم استخوان بیرون زده از بدن 63

حکم لمس عضوی از بدن انسان زنده که خشک شده و فاقد روح است 63

احکام حق طبابت و گواهی پزشکی 64

حق طبابت و گواهی پزشکی 64

دریافت حق طبابت قبل از بهبودی بیمار 64

دریافت حق طبابت از بیماری که بهبود نیافته 64

دریافت حق طبابت و عمل جراحی قبل از انجام کار 65

نوشتن گواهی پزشکی 65

صدور گواهی نادرست برای بیمار 65

مطالبه ی مبلغ اضافی از بیمار بابت عمل جراحی 65

احکام ضمان 67

ضمان ضرر ناشی از حساسیت دارویی بیمار 67

ضمان لطمات وارده بر بیمار در حین درمان وی 67

ضمان لطمات وارده از طرف دستیاران پزشك 68

ضمان لطمات وارده شده به بیمار بدون تقریط پزشك 68

ضمان لطمه به بیمار در اثر توصیه ی دارو توسط افراد معمولی 68

ضمان ایجاد عارضه به جنین در صورت بی اطلاعی پزشك از حاملگی بیمار 69

ضمان پزشك متخصص و دانا در صورت فوت بیمار 69

ص: 9

ضمان لطمه به بیمار توسط دستیاران به علت عدم حضور استاد 69

ضمان لطمه به بیمار در صورت انجام نشدن عمل جراحی به خاطر ناتوانی در پرداخت هزینه 70

احکام مسائل متفرقه ی پزشکی 71

انجام عمل استمناء جهت بررسی وضعیت اسپرم ها 71

جراحی بینی و گوش 71

استفاده از «هیپنوتیزم» 71

استفاده از «هیپنوتیزم» جهت درمان بیماری 72

فاش کردن اسرار بیمار برای بستگانش در موارد ضروری 72

دادن پرونده ی پزشکی بیمار به سایر پزشکان 72

کسانی که فقط از نظر پزشکی زنده اند 72

استفاده از سلول های بنیادین برای مقاصد درمانی 73

استفاده از میوه های ژنتیکی 73

شیه سازی حیوانات 73

روکش طلا و پلاتین دندان 73

ترك معالجه ی بیمار روانی خطرناك 74

نشق قبر مشکوك 74

استفاده از گوشت حرام برای درمان بیماری 74

جراحی بیماری که عمل جراحی تأثیری در طول عمر او نداشته باشد 74

وظیفه ی پزشك در خصوص تشریح عوارض و ضایعات عمل جراحی برای بیمار 75

وجوب رو به قبله کردن بیمار محتضر 75

لزوم جداسازی بیماران نامحرم در بخش مراقبت های ویژه 75

استعمال سیگار توسط پزشك حین عمل جراحی 75

اطلاعاتی که پزشك حین معالجه ی بیمار به آن دست می یابد 76

مسئولیت گروه پزشکی جهت کمک به انجام فرایض دینی بیماران 76

انجام اقدامات درمانی توسط پزشك صرفاً جهت انتفاعات مادی 76

ص: 10

احكام مربوط به عمل جراحی

اجازه ی عمل جراحی

س 1. پزشك حاذق و ماهر، بدون سهل انگاری اقدام به عمل جراحی بیماری نموده است و در حین عمل، آسیبی به بیمار وارد گردیده است. آیا داشتن اجازه ی عمل از بیمار یا بستگان در رفع ضمان مؤثر است؟ دیه به عهده ی کیست؟

ج: به نحو کلی در موارد ثبوت ضمان، اجازه ی بیمار یا بستگان وی رافع ضمان نیست و در مواردی که پزشك ضامن دیه است، باید از مال خود بپردازد.

تأخیر عمل جراحی برای کسب اجازه ی بستگان بیمار

س 2. اگر پزشك منتظر اجازه ی بستگان بیمار برای عمل جراحی شود، ممکن است بیمار دچار نقص یا از کار افتادگی عضو شود. در این صورت آیا پزشك می تواند عمل جراحی را به تأخیر بیندازد؟

ج: اگر خطر فوت بیمار در میان باشد، تأخیر جایز نیست.

ص: 1

انجام جراحی ضروری بدون رضایت بیمار

س 3. برخی از بیماران عاقل و بالغ که نیازمند عمل جراحی هستند، به علت ترس یا هر توجیه دیگری حاضرند درد ورنج را تحمل نمایند، ولی تن به عمل ندهند، و این در حالی است که پزشک می داند که در صورت عمل نکردن، بیمار به زودی خواهد مرد یا دچار عوارض سختی خواهد شد. با این فرض، آیا پزشک می تواند با تصمیم خود، او را عمل جراحی کند؟ اگر علی رغم مخالفت بیمار، بستگان وی چنین اجازه ای را صادر کنند، تکلیف پزشک چیست؟

ج: اگر نجات بیمار از مرگ مستلزم عمل جراحی است، اشکال ندارد.

انجام جراحی غیر ضروری به اصرار همراهان بیمار

س 4. پزشکی یقین دارد که انجام گرفتن عمل جراحی روی بیمار، تأثیر در زنده ماندن او ندارد، و در هر صورت، بیمار پس از مدت کوتاهی خواهد مرد. آیا جایز است پزشک بنا به اصرار همراهان بیمار یا مسئولان بیمارستان، اقدام به جراحی نماید یا نه؟

ج: با اطلاع دادن به بیمار یا همراهان او نسبت به عدم تأثیر عمل، اقدام به عمل جراحی مانعی ندارد.

درمان های پرخطر برای تأخیر انداختن مرگ

س 5. اگر بدانیم یا احتمال بدهیم بیماری در اثر بیماری ای مثل «لوسمی(1)» و یا «متاستاز(2)» یا برخی از سرطان ها و برخی تومورها به زودی خواهد مرد، آیا مجازیم برای افزایش طول عمر او - در حد چند ماه - از شیوه های درمانی پرخطر و پرعارضه، مانند شیمی درمانی که اغلب عوارض آن بسیار شدیدتر از بیماری اولیه است، استفاده نمائیم؟

ج: اشکال ندارد، بلکه بعید نیست در برخی موارد لازم باشد.

ص: 2

1- . سرطان خون یا لوسمی یا لوکمیا بیماری پیشرونده و بدخیم اعضای خون ساز بدن است.

2- . متاستاز به معنی انتقال سلول های سرطانی به مناطق دور از تومور اولیه است.

توقف زندگی بیمار بر عمل جراحی

س 6. بنا بر تشخیص اطباء حادث در صورت ترك نمودن عمل جراحی، بیمار به زودی خواهد مرد و در صورت اقدام به عمل جراحی، به احتمال قوی زنده می ماند. ولی تا پایان عمر دچار درد و رنج شدید و توان فرسا می شود، تکلیف این بیمار چیست؟

ج: در فرض مذکور که ترك عمل و معالجه موجب مرگ می شود، اقدام به عمل واجب است.

ص: 3

احکام اتانازی (قتل از روی ترحم)

تسریع در مرگ بیمار

س 7. «اتانازی(1)» بر سه قسم است:

- 1_ نوع فعال که با تجویز داروی کشنده از طرف پزشک به زندگی بیمار خاتمه داده می شود.
  - 2_ نوع انفعالی، به صورت خودداری از ادامه ی مداوا و زنده نگاه داشتن بیمار محتضر.
  - 3_ نوع غیر مستقیم، با قرار دادن داروهای به مقدار زیاد در دسترس بیمار تا بیمار شخصاً به زندگی پررنج خویش پایان دهد.
- استفاده از کدام يك بلاشکال است؟

ج: حفظ محتضر و تأخیر مرگ او واجب نیست، بنابراین قسم دوم مانع ندارد. ولی هر کاری که موجب مردن او باشد، مثل دو قسم دیگر جایز نیست.

ص: 4

1- . اتانازی یا یوتانازی (Euthanasia) در زبان یونانی به معنی «مرگ خوب» است. اتانازی در اصطلاح، شرایطی است که در آن، بیمار بنا به درخواست خودش به صورت طبیعی و آرام بمیرد. این شرایط معمولاً در بیماری های سخت یا دردناک یا درمان های طولانی مدت و ناامیدکننده پدید می آید. در فارسی به آن «هومرگ»، «مرگ آسان»، «قتل ترحمی» یا «به مرگی» نیز گفته شده است.

حکم بیمارکشی از روی ترحم

س 8. از «اتانازی» در فارسی به «قتل از روی ترحم» و «بیمارکشی با ترحم» تعبیر می شود و به منظور کوتاه کردن مدت درد ورنج بیمار لاعلاجی است که بر اساس دانش پزشکی امروز، هیچ امیدی به شفا و یا بهبود او وجود ندارد اقدام به این کار چه حکمی دارد؟ آیا سرپرست یا نزدیکان بیمار می توانند به پزشک همچین اجازه ای بدهند؟

ج: جایز نیست و قتل نفس محسوب می شود.

تزریق مواد کشنده به انسان در حال مرگ

س 9. گاهی به جهت تعجیل در راحت شدن محتضر، به او مواد مُهلکه (کُشنده) تزریق می کنند؛ آیا این عمل جایز است یا نه؟ و در صورت عدم جواز، آیا عاملان این کار، در قتل او شریکند؟

ج: جایز نیست و در صورتی که موجب قتل شود، قصاص یا دیه ی آن واجب می گردد.

کشتن بیمار مرگ مغزی

س 10. شخصی که در اثر آسیب مغزی درک و شعور و شنوایی و بینایی و حس خود را از دست داده و فقط قلب او می زند و حرکت می کند اگر کسی او را در این شرایط بکشد، آیا باید دیه ی کامل پردازد؟

ج: بلی دیه ی کامل دارد.

س 11. آیا می توان این بیمار را به همان حال باقی نهاد تا قلب او هم از کار بیفتد؟

ج: اگر دستگاهی به او وصل شده و برداشتن دستگاه موجب مرگ وی می شود، نمی توان چنین کاری را انجام داد.

ص: 5

احکام داروها و داروخانه ها

تهیه ی داروهای ضروری از منابع حرام یا نجس

س 12. با توجه به اینکه برخی از داروهای ضروری و حیاتی از منابع حرام یا نجس مثل اعضای انسان یا حیوان و غیر آن ها تهیه می شوند و معمولاً این گونه داروها از کشورهای خارجی و غیر مسلمان وارد می شوند، حکم شرعی مصرف این گونه داروها برای انسان و نیز معامله بر روی آن ها چیست؟

ج: اگر معالجه ی بیماری متوقف و منحصر در آن باشد اشکال ندارد.

وظیفه ی داروساز در مواقع ضروری

س 13. نظر به اینکه قانوناً تجویز دارو به عهده ی داروساز نمی باشد، به استثنای داروهای بدون نسخه، چنانچه مریض به حال اضطرار مراجعه کند و با توجه به فوریت، در صورت ندادن دارو، منجر به نقص، جرح یا فوت بیمار گردد، آیا داروساز در عواقب فوق متهم به قصور است؟

ج: با فرض اینکه طبق قانون رفتار کرده تکلیفی متوجه او نیست.

ضمان کارکنان داروخانه در قبال تحویل دارو

س 14. با توجه به اینکه تشخیص بیماری و تجویز دارو به عهده ی پزشک معالج واگذار شده و طبق قوانین موجود، داروساز موظف به تحویل داروی

ص: 6

تجویزی می باشد، آیا داروساز نسبت به عواقب یا عوارض ضررهای ناشی از تجویز غیرعلمی یا غیرضروری و احیاناً تجویز بر اساس سودجویی و غیره ضامن است؟

ج: در فرض مرقوم ضامن نیست.

درمان با داروی موجب مرگ زودرس

س 15. اگر کسی برای بهبودی موقتی یا رفع درد از دارویی استفاده کند که مرگ را به طور قابل ملاحظه ای جلو بیندازد، حکم چیست؟ مثلاً از «کورتیکو استروئید(1)» و یا «زیدوودین(2)» یا «سیکلو سپورین(3)» استفاده شود.

ج: اگر موجب مرگ زودرس باشد، علاج نیست و باید ترك شود.

فروش داروی خطرناک بدون تجویز پزشك

س 16. آیا فروش داروهایی که مصرف آن ها عوارض شدید در بردارد، بدون تجویز پزشك جایز است؟

ج: بدون تجویز دكتر، نفروشد.

ص: 7

-
- 1- . داروهایی هستند که بر سیستم ایمنی بدن تاثیر میگذارند.
  - 2- . زیدوودین در درمان عفونت ناشی از ویروس HIV و پیشگیری از انتقال نارسایی ایمنی بکار می رود.
  - 3- . در جلوگیری از رد پیوند (کلیه، کبد، قلب یا سایر ارگانها) به همراه کورتیکوسترئیدها مصرف می شود.

س 17. دانشجویان دانشگاه پزشکی (دختر یا پسر) برای آموزش، چاره ای جز معاینه ی فرد اجنبی، از طریق لمس و نظر ندارند و چون این معاینات جزو برنامه ی درسی است و برای کارآموزی و آمادگی آنان برای معالجه ی بیماران در آینده مورد نیاز است و عدم انجام آن باعث می شود از تشخیص بیماری افراد مریض عاجز باشند و این امر منجر به طولانی شدن دوران بیماری افراد بیمار و گاهی فوت آنان می شود، بنابراین آیا این معاینات جایز است یا خیر؟

ج: اگر از موارد ضروری برای کسب تجربه و آگاهی از نحوه ی درمان بیماران و نجات جان آنان باشد، اشکال ندارد.

س 18. در صورتی که هنگام ضرورت، معاینه ی بیمارانی که محرم نیستند، توسط دانشجویان رشته ی پزشکی جایز باشد، مرجع تشخیص این ضرورت چه کسی است؟

ج: تشخیص ضرورت موکول به نظر دانشجو با ملاحظه ی شرایط است.

س 19. گاهی در هنگام آموزش با مسئله ی معاینه ی غیر محارم مواجه می شویم و نمی دانیم این کار برای آینده ضرورت دارد یا خیر؟ ولی به هر حال جزئی از روش درسی دانشگاه ها و وظیفه ی دانشجویی رشته ی

پزشکی و یا حتی تکلیفی از طرف استاد است. با توجه به این مطالب آیا انجام معاینات مزبور برای ما جایز است؟

ج: مجرد اینکه معاینه ی پزشکی، از برنامه های آموزشی و یا از تکالیف استاد به دانشجو است، مجوز شرعی برای ارتکاب امر خلاف شرع محسوب نمی شود، بلکه ملاک در این زمینه فقط نیاز آموزشی برای نجات جان انسان و یا اقتضاء ضرورت می باشد.

س 20. آیا در معاینه ی نامحرم که به خاطر ضرورت آموزش پزشکی و کسب تجربه و مهارت صورت می گیرد، بین معاینه ی اعضای تناسلی و سایر اعضای بدن تفاوت وجود دارد؟ بعضی از دانشجویان که بعد از اتمام تحصیل برای معالجه ی بیماران به روستاها و نقاط دور دست می روند، گاهی مجبور به زایمان زن و یا درمان آثار آن از قبیل خون ریزی شدید می شوند، این کار چه حکمی دارد؟ بدیهی است که اگر این خون ریزی و بیماری های دیگر به سرعت درمان نشود، حیات زنی که تازه زایمان کرده، در خطر خواهد بود، با علم به اینکه شناخت راه های معالجه ی این بیماری ها مستلزم کارآموزی در هنگام تحصیل علم پزشکی می باشد؟

ج: هنگام ضرورت فرقی بین حکم معاینه ی اعضای تناسلی و غیر آن ها نیست و ملاک کلی، احتیاج به تمرین و فراگیری علم پزشکی برای نجات جان انسان می باشد و در این موارد باید به مقدار ضرورت اکتفا شود.

س 21. غالباً در معاینه اعضای تناسلی _ اعم از اینکه توسط فرد مماثل (همجنس) صورت بگیرد یا خیر _ احکام شرعی مانند نگاه کردن پزشک یا دانشجو از طریق آینه، رعایت نمی شود و چون ما برای فراگیری چگونگی تشخیص بیماری ها از آنان تبعیت می کنیم، وظیفه ی ما چیست؟

ج: تحصیل و فراگیری علم پزشکی از طریق معایناتی که فی نفسه حرام هستند، در مواردی که یادگرفتن این علم و شناخت راه های درمان بیماری ها متوقف بر آن باشد، اشکال ندارد، مشروط بر اینکه دانشجو

اطمینان داشته باشد که توانایی نجات جان انسان‌ها در آینده متوقف بر اطلاعاتی است که از این طریق به دست می‌آید و همچنین مطمئن باشد که در آینده در معرض مراجعه‌ی بیماران بوده و مسئولیت نجات جان آنان را بر عهده خواهد داشت.

س 22. آیا نگاه کردن به عکس مردان و زنان غیرمسلمان که در کتاب‌های اختصاصی رشته‌ی درسی ما به صورت نیمه‌عریان وجود دارد جایز است؟

ج: اگر به قصد ریه نباشد و خوف ترتب مفسده هم در آن وجود نداشته باشد، اشکال ندارد.

س 23. دانشجویان رشته‌ی پزشکی در خلال تحصیل، عکس‌ها و فیلم‌های مختلفی را از اعضای تناسلی بدن به قصد آموزش می‌بینند، آیا این عمل جایز است یا خیر؟ دیدن عورت غیر مماثل چه حکمی دارد؟

ج: نگاه کردن به فیلم‌ها و تصاویر فی‌نفسه اشکال ندارد، به شرط اینکه به قصد لذت نبوده و خوف ارتکاب حرام هم وجود نداشته باشد. آنچه حرام است نگاه به بدن غیر مماثل و لمس آن است.

س 24. زن در هنگام وضع حمل نسبت به رعایت پوشش چه تکلیفی دارد؟ و زنان پرستار که به زن‌های دیگر در هنگام وضع حمل کمک می‌کنند، نسبت به کشف عورت و نگاه کردن به آن چه تکلیفی دارند؟

ج: جایز نیست زنان پرستار عمداً و بدون اضطرار، به عورت زنان در هنگام وضع حمل نگاه کنند و همچنین پزشک هم باید از نگاه کردن و لمس بدن زنی که بیمار است، تا زمانی که اضطرار پیدا نکرده، خودداری کند و بر زنان واجب است که در صورت توجه و توانایی، بدن خود را بپوشانند و یا از کس دیگری بخواهند این کار را انجام دهد.

س 25. در خلال تحصیلات دانشگاهی، برای آموزش از دستگاه‌های تناسلی

مصنوعی که از مواد پلاستیکی ساخته شده اند استفاده می کنند، نگاه کردن و لمس آن ها چه حکمی دارد؟

ج: آلت و عورت مصنوعی حکم عورت واقعی را ندارد و نگاه کردن و لمس آن ها اشکال ندارد، مگر آنکه به قصد ریبه بوده و یا موجب تحریک شهوت گردد.

س 26. مباحث من راجع به تحقیقاتی است که در محافل علمی غرب راجع به تسکین درد از طریق معالجه با موسیقی، معالجه با لمس، معالجه با رقص، معالجه با دارو و معالجه از طریق الکتریسیته مطرح است و مباحث آنان در این زمینه، نتیجه هم داده است. آیا شرعاً مبادرت به این تحقیقات جایز است؟

ج: تحقیق راجع به امور مذکور و آزمایش مقدار تأثیر آن ها در درمان بیماری ها شرعاً اشکال ندارد، به شرطی که مستلزم ارتکاب اعمالی که شرعاً حرام هستند نباشد.

س 27. آیا در صورتی که آموزش اقتضا کند، جایز است زنان پرستار به عورت زن دیگر نگاه کنند؟

ج: اگر درمان بیماری ها و یا نجات نفس محترمی متوقف بر درسی باشد که یاد گرفتن آن مستلزم نگاه به عورت دیگران است، اشکال ندارد.

انجام تحقیقات پزشکی روی حیوانات

س 28. اگر آزمایش های طبی روی حیوانات انجام شود و در پایان، حیوانات از بین بروند، صرف نظر از ضمان، آیا چنین کاری برای پیشرفت پزشکی جایز است؟

ج: فی نفسه منعی ندارد، لکن باید طوری عمل شود که موجب اذیت و آزار حیوان نشود.

ص: 11

ضرورت یادگیری پزشکی برای بانوان

س 29. با توجه به مراجعه ی زنان به برخی پزشکان مرد و آثار مترتب بر آن، آیا بر زنانی که استعداد یادگیری علوم پزشکی مربوط به زنان را دارند، واجب است که این علوم را یاد بگیرند؟

ج: یادگیری در حد رفع نیازهای ضروری، واجب کفائی است.

قرار دادن خود در معرض آزمایش های خطرناک، برای پیشرفت علم پزشکی

س 30. اگر فایده ی آزمایش ها به سود تمامی افراد بشر باشد، آیا می تواند خود را در معرض چنین آزمایش هایی قرار دهد، با فرض اینکه علم به ضرر یا احتمال ضرر و یا عدم علم به ضرر داشته باشد؟

ج: جایز نیست مگر ضرورت پزشکی و مصلحت اهم اقتضا نماید و تأمین این ضرورت از راه های دیگر و بی خطر و یا کم خطرتر امکان پذیر نباشد.

انجام آزمایش های پزشکی بر روی بیمار بدون اطلاع او

س 31. در صورتی که آزمایش خاص پزشکی برای پیشرفت علم هیچ گونه ضرری برای بیمار نداشته باشد، آیا پزشک بدون اطلاع به بیمار و بدون کسب اجازه ی او می تواند چنین اقدامی نماید؟

ج: جایز نیست.

فاش کردن اسرار بیمار برای پیشرفت علم پزشکی

س 32. آیا جهت امر آموزش بالینی دانشجویان و انترن ها (1) و رزیدنت ها (2) مجاز هستیم شرح حال مریض و بعضاً اسرار وی را در جمع پزشکان مطرح کنیم یا خیر؟

ص: 12

1- . فارغ التحصیل رشته پزشکی که در بیمارستان کار می کند تا اجازه طبابت دریافت کند.

2- . پزشکی که بعد از دوره کارورزی برای آموزش بیشتر در بیمارستان اقامت می کند.

ج: اگر این امر به مصلحت بیمار بوده و یا برای آموزش دانشجویان مفید باشد مانعی ندارد.

پژوهش در طب اسلامی

س 33. انجام دادن تحقیق و پژوهش در مورد حجامت (1) و فصد (2) و سایر موضوعات پزشکی مشابه که در روایات موجود است، مطابق با استانداردهای علمی بین المللی و بررسی آماری نتایج حاصل از آن، از نظر شرعی چه وجهی دارد؟

ج: با رعایت اصول و موازین پزشکی روز بلا مانع می باشد.

آموزش اقشار جامعه برای مبارزه با ایدز

آموزش اقشار جامعه برای مبارزه با ایدز (3)

س 34. با توجه به مصیبت بار بودن بیماری ایدز، آیا آموزش گروه های مختلف سنی را در مورد راه های انتقال و نحوه ی پیشگیری از بیماری ایدز، جایز می دانید؟

ج: فی نفسه منعی ندارد، مگر آنکه مستلزم مفسده بوده و نتایج سوئی داشته باشد.

لزوم یادگیری مسائل شرعی مورد ابتلا برای پیراپزشکان

لزوم یادگیری مسائل شرعی مورد ابتلا برای پیراپزشکان (4)

س 35. دانستن مسائل شرعی برای پزشکان، دندان پزشکان، داروسازان، پرستاران و به طور کلی پیراپزشکان، در حین آموزش و کار تا چه حدی لازم است؟

ص: 13

1- . به روشی از خونگیری اطلاق می شود که جهت درمان بعضی از بیماریها بکار می رود.

2- . خارج کردن اخلاط اربعه به وسیله تیغ زدن مستقیم به رگ.

3- . ایدز (به انگلیسی: AIDS) یا سندرم نقص ایمنی اکتسابی (به انگلیسی: Acquired immune deficiency syndrome)، نوعی بیماری است که در دستگاه ایمنی و توسط ویروس نقص ایمنی (HIV) ایجاد می شود. بیماری ناشی از ویروس HIV دارای سه مرحله اصلی است: عفونت حاد، دوره نهفتگی و ایدز.

4- . پیراپزشکی به هر يك از فنون و حرفه های مربوط به حفظ یا بازگرداندن سلامتی گویند که معمولاً باید زیر نظر یا با مشورت پزشك انجام گیرد مانند: فیزیوتراپی، گفتاردرمانی، کاردرمانی، پرتونگاری.

ج: اگر نیاموختن احکام به ترك واجب یا ارتکاب حرام بینجامد، گناهکار است.

دستورات غیر شرعی در مؤسسات پزشکی

س 36. در صورتی که فتوای مراجع با عملکرد و گفتار بعضی از رؤسای بیمارستان های آموزشی یا آزمایشگاه ها مطابق نباشد، تکلیف دانشجویانی که موظف به اجرای دستور اساتید و پزشکان در امر معاینه اند، چیست؟ آیا باید از اساتید تبعیت کنند یا خیر؟

ج: در این زمینه دانشجویان باید به مسئولین مافوق مراجعه کنند تا آن ها هماهنگی های لازم را انجام دهند و در صورت عدم هماهنگی موارد آن مختلف است و در هر جا که ضرورت باشد باید بر اساس آن عمل نمود.

معاینه بیماران غیر هم جنس در مراکز درمانی جهت آموزش

س 37. در بخش های بیمارستانی معمولاً هر دانشجوی پزشکی مسئولیت چند بیمار را عهده دار است، آیا دانشجویان می توانند نسبت به معاینه ی بالینی سایر بیماران غیر هم جنس که حکم آموزش دارد و نه تشخیص مبادرت نمایند؟

ج: اگر رفع نیاز پزشکی کشور متوقف بر آن باشد یا ضرورت دیگر لازم المراعاتی اقتضا کند مانع ندارد و گرنه نظر به نامحرم جایز نیست.

حکم دیدن تصاویر عریان افراد ناشناس جهت آموزش

س 38. آیا دیدن تصاویر عریان زنان و مردان غریبه ی مسلمان و غیر مسلمان که جزو امر آموزش پزشکی هستند، اشکالی دارد؟

ج: نظر به عکس ناشناس بدون ریه و فساد مانع ندارد.

اختلاف در نظر استاد و تشخیص دانشجو برای انجام معاینه

س 39. بسیاری از اساتید ذکر می کنند که بهترین معاینه، کاملترین آن است و عدم توجه به این موضوع در مواردی موجب اعتراض استاد به دانشجو می شود، در حالی که با تأمل در شرایط بیمار و لزوم عمل، دانشجو تشخیص می دهد که بسیاری از معاینات ضرورتی ندارد، تکلیف او در این صورت چیست؟

ج: در این زمینه دانشجویان باید به مسئولین مافوق مراجعه کنند تا آن ها هماهنگی های لازم را انجام دهند و در صورت عدم هماهنگی موارد آن مختلف است و در هر جا که ضرورت باشد باید بر اساس آن عمل نمود.

ص: 15

حکم وضوی شخصی که زخم، دمل و یا شکستگی در جلو سر یا پاها دارد

س 40. شخصی که زخم یا دمل یا شکستگی در جلو سر یا پاها دارد و روی آن باز است و آب ریختن نیز روی آن ضرر دارد آیا باید تیمم کند؟ در غیر این صورت چه باید بکند؟

ج: اگر نمی توان روی زخم محل مسح دست تر بکشد باید به جای وضو تیمم کند. ولی در صورتی که می تواند پارچه ای روی زخم قرار دهد و بر آن دست بکشد، احتیاط آن است که علاوه بر تیمم، وضو نیز با چنین مسحی بگیرد.

حکم نماز قضا برای شخصی که به اغما می رود

س 41. بیمارانی که به مدت یک روز یا چند روز به حالت بیهوش هستند و در اثر بیماری به حالت اغماء روند یا طی عمل جراحی توسط پزشک بیهوش شوند و نتوانند نماز بخوانند آیا نمازهای این مدت را باید قضا کنند؟

ج: بیهوشی اگر مستند به فعل خود شخص نباشد نمازش قضا ندارد و الا بنا بر احتیاط قضا دارد.

حکم کسی که در اثر ضعف یا سرگیجه نمی تواند نماز را ایستاده بخواند

س 42. بیماری که ایستاده نماز می خواند و ناگاه در بین نماز احساس سرگیجه

و عجز می کند، آیا می تواند بقیه ی نماز را به حالت نشسته یا خوابیده بخواند؟

ج: اگر معذور باشد مانع ندارد؛ ولی اگر وقت دارد و می تواند نماز ایستاده بخواند در آن وقت بخواند.

نماز خواندن با خون «هموروئید» (بواسیر)

نماز خواندن با خون «هموروئید» (1) (بواسیر)

س 43. آیا با خون «هموروئید» (بواسیر) داخلی یا خارجی می توان نماز خواند؟

ج: با خون بواسیر می شود نماز خواند چنانچه ازاله و تطهیر آن حرجی باشد اگر چه داخلی باشد.

استفاده از آمپول های غیر ضروری برای روزه دار

س 44. استفاده نه چندان ضرور از آمپول هایی که به جای غذا به کار می رود برای روزه دار چه حکمی دارد؟

ج: آمپول که برای تغذیه به کار می رود بنا بر احتیاط واجب مبطل روزه است.

حکم به دهان بردن وسایل دندان پزشکی برای روزه دار

س 45. آیا بردن وسایل غیر خوراکی مثل وسایل دندان پزشکی در دهان باعث بطلان روزه می شود؟

ج: چنانچه چیزی در حلق وارد نشود مبطل نیست.

استفاده از اسپری برای شخص روزه دار مبتلا به آسم

س 46. برخی از بیماران مبتلا به آسم مجبور به استفاده از اسپری

ص: 17

1- . هموروئید (بواسیر) به کلافه های عروقی ناحیه مقعد گویند که به علت فشار آمدن به کف لگن موقع اجابت مزاج، پر خون و متورم شده و در صورت تکرار سبب پارگی این کلافه های عروقی شده و بصورت خونریزی و بیرون زدگی از مقعد نمایان می شود.

«سالبوتامول(1)» و... برای باز کردن راه تنفسی می باشند، حکم روزه ی این دسته چیست؟

ج: وسیله ی مذکور اگر صرفاً برای بازکردن راه تنفس استفاده می شود مبطل روزه نیست.

تنقیه با چیز روان برای روزه دار

س 47. تنقیه ضروری با چیز روان برای بیماری که هیچ منع دیگری برای روزه داری ندارد چه حکمی دارد؟

ج: مبطل روزه است.

ص: 18

1- . سالبوتامول هم به عنوان داروی اصلی در درمان حمله های آسم و هم به عنوان داروی نگهدارنده در موارد آسم مزمن مورد استفاده قرار می گیرد.

جلوگیری از بارداری

س 48. آیا برای زنی که سالم است، جلوگیری از بارداری به طور موقت از طریق به کارگیری وسایل و موادی که از انعقاد نطفه جلوگیری می کنند، جایز است؟

ج: اگر با موافقت شوهر باشد، اشکال ندارد.

س 49. استفاده از یکی از دستگاه های جلوگیری از بارداری که چگونگی جلوگیری از حاملگی توسط آن تا به امروز معلوم نشده، ولی به عنوان وسیله ای برای جلوگیری از بارداری شناخته شده است، چه حکمی دارد؟

ج: اگر موجب از بین رفتن نطفه بعد از استقرار آن در رحم شود و یا مستلزم نگاه و لمس حرام باشد، جایز نیست.

س 50. آیا جلوگیری دائم از حاملگی برای زنی که از خطر بارداری خوف دارد، جایز است؟

ج: جلوگیری از بارداری در فرض مذکور اشکال ندارد؛ بلکه اگر حاملگی برای حیات مادر خطر داشته باشد، باردار شدن به طور اختیاری جایز نیست.

س 51. آیا جلوگیری دائمی از بارداری برای زنانی که زمینه مساعدی برای به دنیا آوردن فرزندان معیوب یا مبتلا به بیماری های ارثی جسمی و روانی

دارند، جایز است؟

ج: اگر با يك غرض عقلائی صورت بگیرد و ضرر قابل توجهی هم نداشته باشد و با اجازه ی شوهر باشد، اشکال ندارد.

س 52. بستن لوله های منی مرد برای جلوگیری از افزایش جمعیت چه حکمی دارد؟

ج: اگر این کار با يك غرض عقلائی صورت بگیرد و ضرر قابل ملاحظه ای هم نداشته باشد، فی نفسه اشکال ندارد. اما انجام این عمل برای جلوگیری از افزایش جمعیت امر مذمومی است.

س 53. آیا زن سالمی که حاملگی برای او ضرری ندارد، جایز است از طریق عزل یا دستگاه دیافراگم (1) یا خوردن دارو و یا بستن لوله های رحم، از بارداری جلوگیری کند، و آیا جایز است شوهرش او را وادار به استفاده از یکی از این راه ها غیر از عزل نماید؟

ج: جلوگیری از بارداری فی نفسه به طریق عزل، اشکال ندارد و همچنین استفاده از راه های دیگر هم اگر با يك غرض عقلائی صورت گیرد و ضرر قابل ملاحظه ای هم نداشته و با اجازه ی شوهر بوده و مستلزم لمس و نظر حرام نباشد، اشکال ندارد. ولی شوهر حق ندارد همسر خود را به این کار وادار نماید.

س 54. آیا جایز است زن بارداری که قصد دارد لوله های رحم خود را ببندد، از طریق عمل سزارین فرزند خود را به دنیا آورد تا در هنگام آن عمل، لوله های خود را هم ببندد؟

ج: حکم بستن لوله های رحم قبلاً گذشت، ولی جواز عمل سزارین متوقف بر نیاز به آن یا درخواست خود زن باردار است و به هر حال لمس و نظر

ص: 20

1- . دیافراگم یا سرپوش، پوششی از جنس لاستیک و با خاصیت کشسانی است که زن آن را در مهبل خود قرار می دهد تا دهانه رحم را بپوشاند.

مرد اجنبی به زن هنگام عمل سزارین و بستن لوله های رحم حرام است. مگر در حال ضرورت.

س 55. آیا جایز است زن بدون اجازه ی شوهرش از وسایل پیشگیری از بارداری استفاده نماید؟

ج: محل اشکال است.

س 56. مردی که دارای چهار فرزند است، اقدام به بستن لوله های منی خود کرده است، آیا در صورت عدم رضایت زن، آن مرد گناهکار

محسوب می شود؟

ج: جواز این کار متوقف بر رضایت زوجه نیست و چیزی بر عهده ی مرد نمی باشد.

جلوگیری از بارداری زنی که در معرض خطر است

س 57. آیا در صورتی که بچه دار شدن موجب بروز خطراتی برای مادر باشد، زن می تواند با اذن شوهر از انعقاد نطفه جلوگیری کند؟

بدون اذن شوهر چطور؟

ج: مانعی ندارد، اما در صورتی که باردارشدن برای او خطر قابل توجه داشته و حرجی باشد، بدون اذن شوهر نیز می تواند مانع انعقاد نطفه

شود.

وظیفه ی شخصی که خود را عقیم کرده

س 58. شخصی با عمل جراحی خود را عقیم کرده، آیا واجب است دوباره خود را معالجه کند تا در صورت امکان به حالت اول درآید؟

ج: واجب نیست.

حق تقدم در عقیم کردن زوجین

س 59. در صورتی که بستن لوله های زن یا مرد اجازه داده شود، حق تقدم با

ص: 21

کدام یکی است؟

ج: در صورت رعایت شروط شرعی حق تقدمی در کار نیست و از جهت تفاوت موقعیت افراد با پزشك مشورت شود.

جلوگیری از بارداری با «آی. یو. دی»

جلوگیری از بارداری با «آی. یو. دی» (1)

س 60. با توجه به اینکه در قرار دادن «آی. یو. دی»، در حال حاضر، لمس و نظر صورت می گیرد، آیا انجام دادن این عمل توسط پزشك زن، جایز است؟

ج: در فرض مرقوم جایز نیست مگر در مقام ضرورت.

کنترل جمعیت

س 61. نظر اسلام در مورد کنترل توالد چیست؟ آیا مسلمانان می توانند از آن استفاده کنند؟ آیا استفاده از کاندوم و... صحیح است؟

ج: کنترل توالد و ازدیاد اولاد و استفاده از کاندوم فی نفسه اشکال ندارد. اما انجام این عمل برای جلوگیری از افزایش جمعیت امر مذمومی است.

سزارین زنی که توانایی زایمان طبیعی دارد

س 62. برخی از خانم های حامله که می توانند به وضع طبیعی زایمان کنند، اصرار دارند که سزارین شوند تا درد کمتری را تحمل کنند. در این زمینه نظر حضرت عالی چیست؟

ج: اگر ضروری برای خود مادر یا کودک نداشته باشد، منعی ندارد.

عمل جراحی که مستلزم کشته شدن مادر یا جنین برای زنده ماندن دیگری

س 63. زنی می خواهد وضع حمل کند. پزشك متخصص تشخیص داده که

ص: 22

1- . یکی از وسایل پیشگیری از بارداری برای مدت طولانی است که داخل رحم قرار می گیرد.

باید مادر و یا بچه به وسیله ی عمل جراحی یا طریقه ی دیگری کشته شود تا دیگری سالم بماند؛ ولی بدون عمل جراحی هر دو می میرند و با عمل، به احتمال زیاد یکی از آن ها زنده می ماند. در این صورت عمل جراحی جایز است یا خیر؟ بر فرض جواز، زنده ماندن کدام اولی است؟

ج: در فرض سؤال عمل جراحی جایز است و هر کدام احتمال ماندنش بیشتر است او را زنده نگهدارند.

حکم کیفیت گذاشتن «آی. یو. دی» توسط پزشک

س 64. گذاشتن «آی. یو. دی» برای جلوگیری از حاملگی در زنان بدون لمس و نظر امکان پذیر نیست در این صورت آیا انجام عمل توسط پزشک زن یا مرد جایز است؟

ج: لمس و نظر جایز نیست هر چند اصل عمل جایز است در صورت اجازه ی شوهر.

عمل «واژکتومی»

عمل «واژکتومی (1)»

س 65. آیا انجام عمل واژکتومی که برای عقیم و نازا کردن مردان و با رضایت خود آن ها صورت می گیرد و تقریباً غیر قابل برگشت است اشکال دارد یا نه؟ آیا برای انجام این عمل رضایت همسر ضرورت دارد؟

ج: این عمل فی نفسه مانع ندارد و باید از لمس و نظر حرام اجتناب شود و در مرد رضایت همسر معتبر نیست.

بستن لوله های رحمی

س 66. بستن لوله های رحمی منجر به ناباروری دائمی می شود و امکان دوباره آبستن شدن مستلزم عمل جراحی و بازگشت قابلیت حامله شدن در

ص: 23

1- . واژکتومی (به انگلیسی: vasectomy) نوعی عمل جراحی در مردان برای پیشگیری از بارداری است. این روش که به «بستن لوله مردان» مشهور است.

بهترین شرایط حدود 50 است. آیا اقدام به این عمل جهت کنترل جمعیت بلامانع است؟

ج: این عمل فی نفسه اشکال ندارد و از لمس و [نگاه] حرام باید اجتناب شود و در زن باید با اجازه ی شوهر باشد.

جلوگیری از بارداری بدون اجازه ی شوهر

س 67. آیا زن می تواند بدون رضایت شوهر از قرص های ضد بارداری استفاده کند؟ یا مثلاً برای گذاشتن «آی. یو. دی» اقدام نماید؟

ج: اگر با موافقت شوهر باشد، اشکال ندارد.

ص: 24

س 68. آیا سقط جنین بر اثر مشکلات اقتصادی جایز است؟

ج: سقط جنین به مجرد وجود مشکلات و سختی های اقتصادی جایز نمی شود.

س 69. پزشك بعد از معاینه در ماه های اول حاملگی به زن گفته است که استمرار بارداری برای او احتمال خطر جانی دارد و در صورتی که حاملگی ادامه پیدا کند، فرزندش ناقص الخلقه متولد خواهد شد و به همین دلیل دستور سقط جنین داده است، آیا این کار جایز است؟ و آیا سقط جنین قبل از دمیده شدن روح به آن جایز است؟

ج: ناقص الخلقه بودن جنین، مجوز شرعی برای سقط جنین، حتی قبل از ولوج (1) روح در آن محسوب نمی شود، ولی اگر تهدید حیات مادر بر اثر استمرار حاملگی مستند به نظر پزشك متخصص و مورد اطمینان باشد، سقط جنین قبل از ولوج روح در آن اشکال ندارد.

س 70. پزشکان متخصص می توانند از طریق استفاده از روش ها و دستگاه های جدید، نواقص جنین در دوران بارداری را تشخیص دهند. با توجه به مشکلاتی که افراد ناقص الخلقه بعد از تولد در دوران زندگی با آن

ص: 25

مواجه می شوند، آیا سقط جنینی که پزشک متخصص و مورد اطمینان آن را ناقص الخلقه تشخیص داده، جایز است؟

ج: سقط جنین در هر سنی به مجرد ناقص الخلقه بودن آن و یا مشکلاتی که در زندگی با آن مواجه می شود، جایز نمی شود.

س 71. آیا از بین بردن نطفه ی منعقد شده ای که در رحم مستقر شده، قبل رسیدن به مرحله ی علقه که تقریباً چهل روز طول می کشد، جایز است؟ و اصولاً در کدام يك از مراحل ذیل سقط جنین حرام است:

1. نطفه ی استقرار یافته (1) در رحم،

2. علقه (2)،

3 - مضغه (3)،

4 - عظام (4) (قبل از دمیدن روح).

ج: از بین بردن نطفه بعد از استقرار آن در رحم و همچنین سقط جنین در هیچ يك از مراحل بعدی جایز نیست. (5)

س 72. بعضی از زوج ها، مبتلا به بیماری های خونی بوده و دارای ژن (6) معیوب می باشند و در نتیجه ناقل بیماری به فرزندان خود هستند و احتمال اینکه این فرزندان مبتلا به بیماری های شدید باشند، بسیار زیاد است و چنین کودکانی از بدو تولد تا پایان عمر، دائماً در وضع مشقت باری به سر خواهند

ص: 26

1- . حالتی که منی وارد رحم زن شود و بین تخم ذکور و تخمک انث، امتزاج حاصل گردد که آن را لقاح نیز می گویند.

2- . علقه به معنای خون بسته دومین مرحله از مراحل جنینی است.

3- . مرحله ای که جنین شبیه گوشت جویده شده است.

4- . مرحله ای از جنین که استخوان ها به وجود می آیند.

5- . اجوبة الأستفتانات، سؤال 1264، صفحه ی 278

6- . ژن یا ماده وراثتی (hereditary factor)، ماده پیچیده ای است که در هنگام تقسیم می تواند همانند خود را بوجود آورد. واحدهایی از این ماده وراثتی از پدر و مادر به فرزندان انتقال می یابند. این واحدها دارای ویژگیهای بسیار پایدار بوده و بطور مشخص موجودی را که صاحب آن است، تحت تاثیر قرار می دهند.

برد. مثلاً بیماران هموفیلی (1) همواره ممکن است با کوچک ترین ضربه ای دچار خون ریزی شدید منجر به فوت و فلج شوند. حال آیا با توجه به اینکه تشخیص این بیماری در هفته های اول بارداری ممکن است، آیا سقط جنین در چنین مواردی جایز است؟

ج: اگر تشخیص بیماری در جنین قطعی است و داشتن و نگهداشتن جنین فرزندى موجب حرج می باشد، در این صورت جایز است قبل از دمیده شدن روح، جنین را اسقاط کنند؛ ولی بنابر احتیاط، دیه ی آن باید پرداخت شود.

س 73. سقط جنین فی نفسه چه حکمی دارد؟ و در صورتی که ادامه ی بارداری برای زندگی مادر خطر داشته باشد، حکم آن چیست؟

ج: سقط جنین شرعاً حرام است و در هیچ حالتی جایز نیست، مگر آنکه استمرار حاملگی برای حیات مادر خطرناک باشد که در این صورت سقط جنین قبل از ولوج (2) روح، اشکال ندارد، ولی بعد از دمیدن روح جایز نیست، حتی اگر ادامه ی حاملگی برای حیات مادر خطرناک باشد، مگر آنکه استمرار بارداری، حیات مادر و جنین هر دو را تهدید کند و نجات زندگی طفل به هیچ وجه ممکن نباشد، ولی نجات زندگی مادر به تنهایی با سقط جنین امکان داشته باشد.

س 74. زنی جنین هفت ماهه ی خود را که ناشی از زنا بوده بنا به درخواست پدرش سقط کرده است، آیا دیه بر او واجب است؟ و بر فرض ثبوت دیه، پرداخت آن بر عهده ی مادر است یا پدر او؟ و در حال حاضر به نظر شما مقدار آن چقدر است؟

ج: سقط جنین حرام است هر چند بر اثر زنا باشد و درخواست پدر باعث

ص: 27

1- . هموفیلی يك اختلال خونریزی دهنده مادرزادی است که در آن فرد مبتلا فاکتور شماره 8 که برای انعقاد خون لازم است را ندارد یا دچار کمبود آن است.

2- . دمیده شدن

جواز آن نمی شود و در صورتی که مادر مباشر در سقط جنین باشد، دیه بر عهده ی مادر است. اما در مقدار دیه ی جنین در فرض سؤال، تردید وجود دارد و احوط این است که مصالحه شود و این دیه در حکم ارث کسی است که وارث ندارد.

س 75. مقدار دیه ی جنینی که دو ماه و نیم عمر دارد، در صورتی که عمداً سقط شود چقدر است و پرداخت آن بر عهده ی کیست؟

ج: اگر علقه باشد، دیه ی آن چهل دینار است و اگر مضغه باشد، شصت دینار است و اگر استخوان بدون گوشت باشد، هشتاد دینار است و دیه به وارث جنین با رعایت طبقات ارث پرداخت می شود؛ ولی وارثی که مباشر سقط جنین بوده، از آن سهمی ندارد.

س 76. اگر زن بارداری مجبور به معالجه ی لثه یا دندان هایش شود و بر اساس تشخیص پزشك متخصص نیاز به عمل جراحی پیدا کند، آیا با توجه به اینکه بیهوشی و عکس برداری با اشعه باعث نقص جنین در رحم می شود، سقط جنین برای او جایز است؟

ج: دلیل مذکور مجوزی برای سقط جنین محسوب نمی شود.

س 77. اگر جنین در رحم، مشرف به موت حتمی باشد و باقی ماندن آن در رحم به همان حال برای زندگی مادر خطرناک باشد، آیا سقط آن جایز است و اگر شوهر آن زن مقلد کسی باشد که سقط جنین در حالت مذکور را جایز نمی داند، ولی زن و اقوام او از کسی تقلید می کنند که آن را جایز می داند، تکلیف مرد در این حالت چیست؟

ج: چون در فرض سؤال امر دائر است بین مرگ حتمی طفل به تنهایی و بین مرگ حتمی طفل و مادر او، بنابراین چاره ای جز این نیست که لااقل زندگی مادر با سقط جنین نجات داده شود و در فرض سؤال، شوهر حق ندارد همسرش را از این کار منع کند، ولی واجب است تا حد امکان به گونه ای عمل شود که قتل طفل مستند به کسی نشود.

س 78. آیا سقط جنینی که نطفه اش با وطی به شبهه(1) توسط فرد غیر مسلمان و یا با زنا منعقد شده، جایز است؟

ج: جایز نیست.

سقط جنین به خاطر حفظ آبرو

س 79. اگر بارداری باعث خجالت و آبروریزی من یا خانواده ام شود، آیا می توانم در سه ماهه ی اول آن را سقط کنم؟

ج: سقط جنین شرعاً حرام است و آنچه در سؤال ذکر شده، مجوز آن نمی باشد.

حکم سقط جنین

س 80. این جانب زنی باردار هستم. با توجه به وضعیت نامناسب جسمانی و ترس از تشدید کم خونی، ناراحتی معده و ضعف کلی بدن، مایل به سقط جنین هستم. لطفاً حکم شرعی را بیان کنید.

ج: سقط جنین جایز نیست و موارد مذکور موجب حلیت آن نمی باشد.

کتمان ناقص بودن جنین از والدین

س 81. با پیشرفت علوم پزشکی و جنین شناسی در دوران بارداری اطباء ناقص الخلقه بودن جنین را تشخیص می دهند و اگر بخواهند ناقص الخلقه بودن جنین را به اطلاع والدین برسانند، ممکن است آن ها اقدام به سقط جنین یا اقدام به رفع نقص جنین نمایند، در حالی که احتمال بهبودی بسیار ضعیف است. در فرض سؤال اطلاع دادن دکتر جایز است یا نه؟

ج: اطلاع دادن فی نفسه واجب نیست، مگر آنکه قانونی در این زمینه موجود باشد، یا غرض از مراجعه به طیب و پرداخت پول به او اطلاع از حال جنین باشد.

ص: 29

1- . آمیزش با زن بیگانه به گمان حلال بودن این کار.

سقط جنینی که به نظر پزشک حتماً می میرد

س 82. در صورتی که می دانیم مسلماً جنین بعد از تولد خواهد مرد، آیا سقطدرمانی جایز است؟

ج: اگر تشخیص بیماری در جنین قطعی است و داشتن و نگهداشتن چنین فرزندى موجب حرج می باشد، در این صورت جایز است قبل از دمیده شدن روح، جنین را اسقاط کنند، ولی بنابر احتیاط، دیه ی آن باید پرداخت شود.

دیه ی جنینی که به دستور مادر، سقط شده

س 83. اگر دکتر به دستور مادر، جنین را سقط کند، دیه ثابت می شود یا قصاص؟

ج: در فرض مرقوم، دیه ثابت می شود و بر عهده ی دکتر است.

وجوب پرداخت دیه بر مباشر سقط

س 84. دیه ی سقط جنین که با رضایت کامل پدر و مادر، و از راه های مختلف انجام می شود، به عهده ی کیست؟

ج: دیه بر عهده ی مباشر سقط می باشد. اگر دکتر مستقیماً سقط را انجام دهد، دیه بر عهده ی اوست و اگر پرستار تزریق نماید، به عهده ی اوست و اگر مادر دارورا خورده بر عهده ی مادر می باشد و در همه ی موارد، دیه باید به ورثه ی طفل پرداخت شود که در موارد اول و دوم پدر و مادر و در مورد سوم پدر است که اگر ایشان عفو نمایند، ساقط می شود؛ هر چند گناه آنکه قتل نفس یا مشابه آن انجام داده باشد ثابت است.

ملاك در جواز سقط جنین

س 85. در منابع و عرف پزشکی، خطر جانی و مرگ مادر و احتمال عوارض در حاملگی ها و بیماری های مختلف، با درصد تعیین می شود. آیا سقطدرمانی،

ص: 30

فقط در مواردی که درصد بالایی از خطر، مادر یا کودک را تهدید می کند، جایز است، یا درصد پایین نیز می تواند مجوز باشد؟

ج: ناقص الخلقه بودن جنین، مجوز شرعی برای سقط جنین - حتی قبل از ولوج روح در آن - محسوب نمی شود، ولی اگر تهدید حیات مادر بر اثر استمرار حاملگی مستند به نظر پزشک متخصص و مورد اطمینان باشد و یا موجب مشقت شدیده باشد، سقط جنین قبل از ولوج روح در آن اشکال ندارد.

از بین بردن تعدادی از جنین ها برای حفظ بقیه

س 86. با توجه به روش های درمان نازایی که در حال حاضر انجام می شود، گاهی اوقات حاملگی های چندقلو (چهارقلو) اتفاق می افتد، که در اکثر موارد، با زایمان زودرس در ماه های پنجم و ششم همراه است و جنین ها به ثمر نرسیده و از بین می روند. یکی از روش هایی که امروزه در دنیا انجام می شود، کاهش تعداد این جنین ها در ماه های اول حاملگی (پنجاه تا شصت روزگی) است، تا بقیه ی جنین ها بتوانند رشد نمایند و حاملگی به ثمر برسد. آیا این روش درمانی از نظر شرع مقدس اسلام جایز است یا خیر؟

ج: اگر کاهش بعضی از جنین ها، موجب زنده ماندن بقیه شود (و عدم کاهش، سبب از بین رفتن همه ی آن ها گردد) اشکال ندارد.

خارج کردن زود هنگام جنین از رحم مادر برای نجات جان او

س 87. اگر دکتر متخصص تشخیص دهد که اگر جنین با عمل جراحی خارج شده و در دستگاه نگهداری شود، به حیات خود ادامه خواهد داد، آیا اقدام به عمل جراحی جایز است؟ آیا حکم مسئله، قبل از ولوج روح و بعد از آن فرق دارد یا نه؟

ج: با فرض اینکه جنین در دستگاه زنده خواهد ماند، بیرون آوردن آن اشکالی ندارد و فرقی بین قبل از ولوج روح و بعد از ولوج روح نیست.

س 88. س: من در هفته ی دهم حاملگی عمداً جنین را سقط کرده ام. نسبت به سقط جنین چه باید بکنم؟

ج: سقط جنین بر شما حرام بوده است که مرتکب شدید، لیکن دیه ی شرعی جنین را ضامن هستید، و باید دیه را به وارث شرعی او پردازید و خودتان از این دیه ارث نمی برید.

ص: 32

س 89. الف) آیا لقاح آزمایشگاهی در صورتی که اسپرم و تخمک از زن و شوهر شرعی باشد، جایز است؟ و بر فرض جواز، آیا جایز است این کار توسط پزشکان اجنبی صورت بگیرد؟

ج: عمل مذکور فی نفسه اشکال ندارد، ولی واجب است از مقدمات حرام مانند لمس و نظر اجتناب شود.

س 90. ب) آیا فرزندی که از این طریق به دنیا می آید ملحق به زن و شوهری است که صاحب اسپرم و تخمک هستند؟

ج: کودکی که از این طریق متولد می شود، ملحق به زن و شوهری است که صاحب اسپرم و تخمک هستند.

س 91. ج) بر فرض که عمل مذکور فی نفسه جایز نباشد، آیا موردی که نجات زندگی زناشویی متوقف بر آن باشد، از حکم عدم جواز استثناء می شود؟

ج: گفته شد که عمل مذکور فی نفسه جایز است.

س 92. گاهی بعضی از زوج ها به علت عدم تخمک گذاری در زن که وجود آن برای عمل لقاح ضروری است، مجبور به جدایی شده و یا به علت عدم امکان درمان بیماری و بچه دار نشدن، با مشکلات زناشویی و روحی مواجه می شوند، آیا در این صورت جایز است که به روش علمی از تخمک گذاری

زن دیگری برای انجام عمل لقاح با نطفه ی شوهر در خارج از رحم استفاده شود و سپس نطفه ی لقاح یافته به رحم آن زن منتقل گردد؟

ج: عمل مذکور هر چند فی نفسه اشکال ندارد، ولی کودکی که از این طریق متولد می شود ملحق به صاحب نطفه و تخمک بوده و الحاق آن به زنی که صاحب رحم است، مشکل می باشد. لذا باید نسبت به احکام شرعی مربوط به نسب، احتیاط رعایت شود.

س 93. اگر نطفه از شوهر گرفته شود و بعد از وفات او با تخمک همسرش لقاح شده و سپس به رحم او منتقل شود، اولاً آیا این عمل شرعاً جایز است؟ ثانیاً آیا کودکی که متولد می شود، فرزند آن مرد است و از نظر شرعی به او ملحق می شود؟ و ثالثاً آیا فرزندى که به دنیا می آید از صاحب نطفه ارث می برد؟

ج: عمل مذکور فی نفسه اشکال ندارد و کودک به صاحب تخمک و رحم ملحق می شود و الحاق آن به صاحب نطفه هم بعید نیست، ولی از او ارث نمی برد.

س 94. آیا تلقیح نطفه ی مردی نامحرم به همسر مردی که بچه دار نمی شود، از طریق قراردادن نطفه در رحم او جایز است؟

ج: تلقیح زن از طریق نطفه ی مرد اجنبی فی نفسه اشکال ندارد، ولی باید از مقدمات حرام از قبیل نگاه و لمس حرام و غیر آن ها اجتناب شود و به هر حال در صورتی که با این روش کودکی به دنیا بیاید، ملحق به شوهر آن زن نمی شود؛ بلکه ملحق به صاحب نطفه و به زنی است که صاحب رحم و تخمک است.

س 95. اگر زن شوهرداری به علت یائسگی یا غیر آن تخمک گذاری نکند،

الف) آیا جایز است تخمکی از زن دوم شوهرش، بعد از تلقیح با نطفه ی شوهر به رحم او منتقل شود؟ و آیا در این مورد تفاوتی هست بین اینکه او یا زن دوم، همسر دائم باشند یا موقت؟

ج: اصل عمل مذکور شرعاً مانعی ندارد و در این حکم، فرقی نیست بین اینکه نکاح آنان دائم باشد یا منقطع و یا یکی دائم باشد و یکی منقطع.

ب) کدام يك از دوزن مادر كودك خواهند بود؟ صاحب تخمك يا صاحب رحم؟

ج: كودك ملحق به صاحب اسپرم و تخمك است و الحاق او به صاحب رحم هم مشكل است. بنابراین باید در ترتیب آثار نسب، نسبت به وی احتیاط مراعات شود.

ج) آیا این عمل در صورتی که نیاز به تخمك همسر دیگر به خاطر ضعف تخمك زن صاحب رحم باشد، به حدی که در صورت لقاح نطفه ی شوهر با آن، خوف این وجود داشته باشد که كودك معیوب متولد شود، نیز جایز است؟

ج: این کار فی نفسه جایز است.

س 96. آیا در صورت های زیر تلقیح زن با نطفه ی شوهرش که از دنیا رفته، جایز است؟

الف) بعد از وفات شوهر، ولی قبل از انقضای عدّه،

ب) بعد از وفات او و بعد از انقضای عدّه،

ج) اگر آن زن بعد از فوت شوهرش با مرد دیگری ازدواج نماید، آیا جایز است خود را با نطفه ی شوهر اولش تلقیح کند؟ و آیا در صورت فوت شوهر دوم، جایز است خود را با نطفه ی شوهر اولش بارور کند؟

ج: این عمل فی نفسه اشکال ندارد و فرقی نمی کند که قبل از انقضای عدّه باشد یا بعد از آن و همچنین فرقی نیست بین اینکه ازدواج کرده باشد یا خیر، و در صورت ازدواج هم فرقی نمی کند که لقاح با نطفه ی شوهر اولش بعد از وفات شوهر دومش باشد یا در حال حیات او، ولی اگر شوهر دوم او زنده باشد، باید این کار با اجازه و اذن او صورت بگیرد.

س 97. امروزه می توان تخمک هایی را که در خارج از رحم بارور شده اند در مکان های مخصوصی به طور زنده نگهداری کرد و در صورت نیاز آن ها را در رحم صاحب تخمک قرار داد، آیا این کار جایز است؟

ج: این عمل فی نفسه اشکال ندارد.

بانک اسپرم

س 98. نگهداری اسپرم غیر شوهر - اعم از محارم زن یا غیر محرم با زن - در بانک اسپرم یا محل نگهداری دراز مدت اسپرم مرد و استفاده از آن در مواقع لزوم برای زن، چه حکمی دارد؟

ج: تلقیح زن از طریق نطفه ی مرد نامحرم فی نفسه اشکال ندارد، ولی باید از مقدمات حرام از قبیل نگاه و لمس حرام و غیر آن ها اجتناب شود و به هر حال در صورتی که با این روش کودکی به دنیا بیاید، ملحق به شوهر آن زن نمی شود، بلکه ملحق به صاحب نطفه و به زنی است که صاحب رحم و تخمک است.

تخمک های باقی مانده در آزمایشگاه

س 99. بعد از انتقال تخم لقاح یافته، تعدادی از آن ها در آزمایشگاه باقی می ماند. حکم استفاده از آن ها برای زن و شوهر نازای دیگر و یا دور ریختن یا کارهای آزمایشگاهی مانند مطالعات ژنتیک بر روی آن ها چیست؟

ج: اشکال ندارد.

روش های برداشت تخمک از زن

اشاره

س 100. از آنجایی که در انجام لقاح آزمایشگاهی، جهت آبستنی مصنوعی، گرفتن اسپرم (نطفه) از شوهر و نیز برداشت تخمک از تخمدان زن ضرورت دارد، نظر مبارك حضرت عالی در موارد ذیل چیست؟

ص: 36

1 - برداشت تخمک از تخمدان با هدایت سونوگرافی(1) از طریق مهبل (واژن) زن، که این کار توسط متخصص زنان و در اتاق عمل، تحت شرایط کاملاً استریل (بهداشتی) و با ضرورت نگاه به عورت زن انجام می پذیرد.

2 - برداشت تخمک با هدایت سونوگرافی، ولی از طریق لاپاراسکوپی(2) که مستلزم نگاه به عورت زن نیست. شایان ذکر است در سال های اخیر به خاطر پرخطر و پرهزینه بودن، از این روش استفاده نمی شود.

ج: در تمامی موارد عمل مذکور فی نفسه اشکال ندارد، ولی واجب است از مقدمات حرام مانند لمس و نظر اجتناب شود.

استفاده از تخمک زن اجنبی با وجود تخمک ضعیف زوجه برای باروری

س 101. تخمک های زنی ضعیف می باشد و لذا فرزندان ناقص الخلقه ای به دنیا می آورد. آیا جایز است تخمک زن دومی را در آزمایشگاه با اسپرم شوهر زن اول لقاح دهند و سپس جنین را به رحم زن اول منتقل نمود؟
ج) فی نفسه منعی ندارد.

استفاده از اسپرم مرد اجنبی برای لقاح با تخمک در آزمایشگاه

س 102. در مواردی که مرد به علتی قادر به تولید اسپرم نباشد آیا می توان از اسپرم اهدایی مرد اجنبی (ناشناس یا شناس) جهت امتزاج نمودن با تخمک همسرش در آزمایشگاه استفاده نمود و بعد جنین تشکیل شده را به رحم خانم بیمار منتقل کرد تا پس از وضع حمل مولود توسط بیمار و همسرش نگهداری شود.

ج: فی نفسه بدون ارتکاب محرمی مانع ندارد و حکم ولد نیز بیان شد.

تلقیح مستقیم اسپرم اهدایی مرد اجنبی به داخل رحم زن

س 103. آیا این امکان هست که اسپرم اهدایی را با تخمک همسر بیمار در

ص: 37

1- . دستگاه تصویربرداری با کمک امواج ماوراء صوت

2- . بازکردن شکاف کوچک در جدار شکم

آزمایشگاه ممزوج نکرد، بلکه مستقیماً به داخل رحم همسر بیمار تلقیح نمود تا جنین در همان جا تشکیل شود؟

ج: فی نفسه اشکال ندارد و در این صورت با فرض اینکه تخمک از همسر بیمار است، طفل فرزند او می باشد و به شوهرش محرم است.

محرمیت نوزاد دختر و پسر که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم زن متولد شوند

س 104. به فرض تحقق آبستنی مصنوعی در آینده، اگر از نطفه ی مصنوعی که در رحم زن کشت داده شده دو نوزاد دختر و پسر به عمل می آیند آیا این دو می توانند ازدواج کنند؟ با محارم مادری چطور؟

ج: برادر و خواهرند و با محارم زن صاحب رحم محرم هستند.

محرمیت نوزاد دختر و پسر که از طریق لقاح اسپرم مصنوعی در رحم مصنوعی متولد شوند

س 105. به فرض تحقق آبستنی مصنوعی در آینده، اگر از نطفه ی مصنوعی که در رحم مصنوعی، دختر و پسر به عمل آیند آیا آن دو نسبت برادر و خواهری دارند و نمی توانند با یکدیگر ازدواج کنند؟

ج: در فرض مرقوم نسبت برادر و خواهری متحقق نمی شود و ازدواجشان مانع ندارد.

ص: 38

اشاره

س 106. برخی از افراد در ظاهر مذکر هستند، ولی از جهات روحی و روانی ویژگی های جنس موث را دارند و تمایلات جنسی زنانه در آنان به طور کامل وجود دارد و اگر مبادرت به تغییر جنسیت نکنند به فساد می افتند. آیا معالجه ی آنان از طریق انجام عمل جراحی جایز است؟

ج: عمل جراحی مذکور برای کشف و آشکار کردن واقعیت جنسی آنان اشکال ندارد، به شرطی که این کار مستلزم فعل حرام و ترتب مفسده ای نباشد.

س 107. انجام عمل جراحی برای الحاق فرد خنثی به زن یا مرد چه حکمی دارد؟

ج: این کار فی نفسه اشکال ندارد، ولی واجب است از مقدمات حرام پرهیز شود.

جواز تغییر جنسیت

س 108. آیا تغییر جنسیت جایز است یا خیر؟

ج: این کار فی نفسه اشکال ندارد، ولی واجب است از مقدمات حرام پرهیز شود.

تغییر جنسیت افراد دو جنسی

س 109. آیا تغییر جنسیت برای دو جنسی ها و اشخاص خنثی که تغییر جنسیت در عمل برای آنان ممکن است تا آن ها را به یکی از دو جنس ملحق کنند، و همچنین زنان و مردانی که آثار مرد یا زن بودن به روشنی در آن ها دیده می شود و لکن در خود بعضی از آثار جنس مخالف و از جمله حرکات و رفتار و سکنات جنس مخالف را مشاهده می کنند، جایز است یا نه؟ و آیا تقیص جنسیت جایز است یا نه؟ لطفاً جواب را مشروحاً بیان فرمایید.

ج: عمل جراحی مذکور برای کشف و آشکار کردن واقعیت جنسی آنان اشکال ندارد، به شرطی که این کار مستلزم فعل حرام و ترتب مفسده ای نباشد.

تغییر ژنتیکی جنین انسان

س 110. آیا تغییر ژنتیکی جنین انسان به منظور اصلاح نژاد و ایجاد اوصاف دلخواه در آن، مانند انتخاب رنگ پوست، افزایش ضریب هوشی و غیره، جایز است؟

ج: اگر مستلزم مفسده ای نباشد، فی نفسه منعی ندارد.

تعیین جنسیت جنین با رژیم غذایی

س 111. آیا تعیین جنسیت جنین به کمک رژیم غذایی جایز است؟ و آیا این عمل دخالت در، طبیعت و خواست الهی محسوب نمی شود؟

ج: فی نفسه اشکال ندارد.

ص: 40

س 112. بررسی بیماری های قلب و عروق و برگزاری سلسله مباحث راجع به آن، برای کشف مسائل جدید، مستلزم دستیابی به قلب و عروق افرادی است که از دنیا رفته اند، تا معاینه و آزمایش بر روی آن ها انجام شود، با توجه به اینکه آنان بعد از آزمایشات و بررسی ها بعد از يك روز یا بیشتر اقدام به دفن آن ها می کنند، سؤال این است:

1- آیا انجام این بررسی ها بر روی جسد فرد مسلمان جایز است؟

2- آیا دفن قلب و عروقی که از جسد میت برداشته شده اند، جدا از آن جسد، جایز است؟

3- با توجه به مشکلات دفن قلب و عروق به طور جداگانه، آیا دفن آن ها همراه با جسد دیگر، جایز است؟

ج: اگر نجات نفس محترمی یا کشف مطالب جدید علم پزشکی که مورد نیاز جامعه است و یا دستیابی به اطلاعاتی راجع به بیماری که زندگی مردم را تهدید می کند، منوط به آن باشد، تشریح جسد میت اشکال ندارد، ولی واجب است تا حد امکان از جسد میت مسلمان استفاده نشود و اجزایی هم که از جسد فرد مسلمان جدا شده اند، در صورتی که دفن آن ها با جسد، [حرج \(1\)](#) یا محذوری نداشته باشد، واجب است با خود جسد دفن شود و الاً دفن آن ها به طور جداگانه و یا با جسد میت دیگر جایز است.

ص: 41

س 113. آیا تشریح برای تحقیق در علت مرگ در صورت مشکوک بودن، مانند شك در اینکه میت بر اثر سم مرده یا خفگی و یا غیر آن، جایز است یا خیر؟

ج: اگر کشف حقیقت متوقف بر آن باشد، اشکال ندارد.

س 114. تشریح جنین سقط شده در تمامی مراحل عمرش، برای دستیابی به اطلاعاتی در علم بافت شناسی، با توجه به اینکه وجود درس تشریح در دانشکده ی پزشکی ضروری است، چه حکمی دارد؟

ج: اگر نجات جان نفس محترمی یا کشف مطالب پزشکی جدیدی که جامعه به آن نیازمند است و یا دستیابی به اطلاعاتی راجع به يك بیماری که زندگی مردم را تهدید می کند، منوط به تشریح جنین سقط شده باشد، این عمل جایز است. ولی سزاوار است که تا حد امکان از جنین سقط شده متعلق به مسلمانان و یا کسی که محکوم به اسلام است استفاده نشود.

س 115. آیا استخراج قطعه ی پلاتین از بدن میت مسلمان از طریق تشریح جسد قبل از دفن، به علت قیمت و کمبود آن، جایز است؟

ج: استخراج پلاتین در فرض سؤال، به شرطی که بی احترامی به میت محسوب نشود، جایز است.

س 116. آیا نیش قبور اموات - اعم از اینکه در قبرستان مسلمانان باشند یا غیر آن ها - برای دستیابی به استخوان آنان به منظور استفاده های آموزشی در دانشکده ی پزشکی جایز است؟

ج: نیش قبور مسلمانان برای این کار جایز نیست، مگر آنکه نیاز فوری پزشکی برای دستیابی به آن ها وجود داشته باشد و دسترسی به استخوان میت غیرمسلمان هم ممکن نباشد.

س 117. آیا کاشت مو در سر برای کسی که موهای سرش سوخته است و در انظار عمومی مردم از این جهت رنج می برد، جایز است؟

ج: این کار فی نفسه اشکال ندارد، به شرط اینکه از موی حیوان حلال گوشت و یا موی انسان باشد.

س 118. اگر شخصی مبتلا به بیماری شود و پزشکان از درمان وی ناامید گردند و اعلام نمایند که او به زودی از دنیا خواهد رفت، در این صورت آیا برداشتن اعضای حیاتی بدن او مثل قلب و کلیه و غیره قبل از وفات وی و پیوند آن ها به بدن شخص دیگر جایز است؟

ج: اگر برداشتن اعضای بدن او منجر به مرگ وی شود، حکم قتل او را دارد، و در غیر این صورت اگر با اجازه ی خود او باشد اشکال ندارد.

س 119. آیا استفاده از عروق و رگ های جسد شخص متوفی برای پیوند به بدن يك فرد بیمار، جایز است؟

ج: اگر با اذن میت در دوران حیاتش و یا با اذن اولیای او بعد از مردنش باشد و یا نجات جان نفس محترمی منوط به آن باشد، اشکال ندارد.

س 120. آیا در قرنيه ای که از بدن میت جدا شده و به بدن انسان دیگری پیوند زده می شود و در حالی که این کار غالباً بدون اجازه ی اولیاء میت انجام می شود، دیه واجب است؟ و بر فرض وجوب، مقدار دیه هر يك از چشم و قرنيه چقدر است؟

ج: برداشتن قرنيه از بدن میت مسلمان حرام است و موجب دیه می شود که مقدار آن پنجاه دینار است، ولی اگر با رضایت و اذن میت قبل از مرگش، برداشته شود، اشکال ندارد و موجب دیه نیست.

س 121. یکی از مجروحین جنگ از ناحیه ی بیضه هایش زخمی شده، به طوری که منجر به قطع آن ها گشته است، آیا استفاده از داروهای هورمونی برای حفظ قدرت جنسی و ظاهر مردانه اش برای او جایز است؟ و اگر تنها راه دستیابی به نتایج مذکور و پیدا کردن قدرت بچه دار شدن، پیوند بیضه ی فرد دیگری به او باشد، حکم آن چیست؟

ص: 43

ج: اگر پیوند بیضه به بدن او ممکن باشد به طوری که بعد از پیوند و التیام، جزئی از بدن او شود، از جهت طهارت و نجاست اشکال ندارد و همچنین از جهت قدرت بچه دار شدن و الحاق فرزند به او هم مشکلی نیست. استعمال داروهای هورمونی برای حفظ قدرت جنسی و ظاهر مردانگی اش هم اشکال ندارد.

س 122. با توجه به اهمیت پیوند کلیه برای نجات جان بیماران، پزشکان به فکر افتاده اند که يك بانك کلیه ایجاد کنند و این بدین معنی است که افراد زیادی به طور اختیاری مبادرت به اهداء یا فروش کلیه می کنند، آیا فروش یا اهدای کلیه یا هر عضو دیگری از بدن به طور اختیاری جایز است؟ این عمل هنگام ضرورت چه حکمی دارد؟

ج: مبادرت مکلف در هنگام حیات، به فروش یا هدیه کردن کلیه یا هر عضو دیگری از بدن خود برای استفاده بیماران از آن ها در صورتی که ضرر معتدبه برای او نداشته باشد، اشکال ندارد؛ بلکه در مواردی که نجات جان نفس محترمی متوقف بر آن باشد، اگر هیچ گونه حرج یا ضرری برای خود آن شخص نداشته باشد، واجب می شود.

س 123. بعضی از افراد دچار ضایعات مغزی غیر قابل درمان و برگشت می شوند که بر اثر آن، همه ی فعالیت های مغزی آنان از بین رفته و به حالت اغمای کامل فرو می روند و همچنین فاقد تنفس و پاسخ به محرکات نوری و فیزیکی می شوند، در این گونه موارد احتمال بازگشت فعالیت های مذکور به وضع طبیعی کاملاً از بین می رود و ضربان خودکار قلب مریض باقی می ماند که موقت است و به کمک دستگاه تنفس مصنوعی انجام می گیرد و این حالت به مدت چند ساعت و یا حداکثر چند روز ادامه پیدا می کند، وضعیت مزبور در علم پزشکی مرگ مغزی (1) نامیده می شود که باعث فقدان

ص: 44

1- . مرگ مغزی به وضعیت غیر قابل بازگشت همه عملکردهای مغز اطلاق می شود. در چنین وضعیتی همه ی سلول های مغز در اثر نرسیدن اکسیژن تخریب می شوند.

و از دست رفتن هر نوع شعور و احساس و حرکت های ارادی می گردد و از طرفی بیمارانی وجود دارند که نجات جان آنان منوط به استفاده از اعضای مبتلایان به مرگ مغزی است، بنابراین آیا استفاده از اعضای مبتلا به مرگ برای نجات جان بیماران دیگر جایز است؟

ج: اگر استفاده از اعضای بدن بیمارانی که در سؤال توصیف شده اند، برای معالجه بیماران دیگر، باعث تسریع در مرگ و قطع حیات آنان شود، جایز نیست، در غیر این صورت اگر عمل مزبور با اذن قبلی وی صورت بگیرد و یا نجات نفس محترمی متوقف بر آن عضو مورد نیاز باشد، اشکال ندارد.

س 124. علاقمند هستم اعضای خود را هدیه کرده و از بدن من بعد از مردنم استفاده شود و تمایل خود را هم به اطلاع مسئولین رسانده ام. آنان نیز از من خواسته اند که آن را در وصیتنامه ی خود نوشته و ورثه را هم از خواست خود آگاه کنم، آیا چنین حقی را دارم؟

ج: استفاده از اعضای میت برای پیوند به بدن شخص دیگر برای نجات جان او یا درمان بیماری وی اشکال ندارد و وصیت به این مطالب هم مانعی ندارد، مگر در اعضایی که برداشتن آن ها از بدن میت، موجب صدق عنوان مثله باشد و یا عرفاً هتك حرمت میت محسوب شود.

س 125. انجام عمل جراحی برای زیبایی چه حکمی دارد؟

ج: این کار فی نفسه اشکال ندارد.

س 126. در صورتی که عمل جراحی زیبایی برای زنان توسط پزشك مرد مستلزم نگاه کردن و لمس باشد آیا انجام آن جایز است؟

ج: عمل جراحی زیبایی، درمان بیماری محسوب نمی شود و نگاه کردن و لمس حرام به خاطر آن جایز نیست، مگر در مواردی که برای درمان سوختگی و مانند آن باشد و پزشك مجبور به لمس و نگاه کردن باشد.

ص: 45

تشریح جسد مسلمان در صورت نبود جسد کافر

س 127. با توجه به اینکه در شرایط فعلی به دست آوردن جسد انسان کافر ممکن نیست و از طرفی جامعه ی اسلامی هم محتاج پزشکانی ماهر و زبردست است تا از این نظر به خودکفایی برسد، لذا خواهشمند است نظر مبارك خود را در مورد تشریح در شرایط فعلی مرقوم فرمایید.

ج: اگر نجات نفس محترمی یا کشف مطالب پزشکی جدیدی که جامعه به آن نیازمند است و یا دستیابی به اطلاعاتی راجع به يك بیماری که زندگی مردم را تهدید می کند، منوط به تشریح باشد، این عمل جایز است. ولی سزاوار است که تا حد امکان از جسد متعلق به مسلمانان استفاده نشود؛ لکن در صورت عدم امکان، مانعی ندارد.

تشریح جسد برای تشخیص جرم

س 128. آیا می توان برای تشخیص جرم در مرگ های مشکوک، کالبد شکافی کرد یا نه؟ آیا قاضی شرع، بدون رضایت ولی می تواند اقدام کند؟

ج: اگر کشف حقیقت متوقف بر آن باشد، اشکال ندارد و اجازه ی ولی شرط است؛ مگر اینکه کشف حقیقت متوقف بر آن بوده و قاضی نیز آن را لازم بداند.

دیه ی تشریح میت مسلمان

س 129. در تعلیم و تعلم طب، تشریح جسد معمول، بلکه ضروری است. آیا برای این موضوع مهم اجتماعی، تشریح جسد مسلمان جایز است یا نه؟ و آیا موجب دیه می شود یا نه؟

ج: در صورت امکان استفاده از بدن غیر مسلمان، از بدن مسلمان استفاده نشود و در صورت لزوم دیه ندارد.

وصیت مسلمان بر تشریح جسد یا اهدای اعضاء

س 130. آیا وصیت قبلی مسلمان در زمان حیات، در مورد استفاده از بدن او برای تشریح یا استفاده از بعضی اعضاء او مانند کلیه، قلب و چشم، اثری در حکم جواز و رفع دیه دارد یا نه؟

ج: در مورد تشریح، در صورت لزوم تأثیری ندارد، لکن در استفاده از اعضاء اگر با رضایت و اذن میت قبل از مرگش و یا با اذن اولیاء او بعد از مردنش باشد اشکال ندارد و موجب دیه نیست.

تشریح مرده ی مشکوک

س 131. آیا تشریح جسدی که در اسلام او تردید است، جایز می باشد؟

ج: تشریح مرده ی مشکوک که راهی برای حکم به اسلام او نباشد، مانعی ندارد.

تجسس در اسلام میت برای تشریح

س 132. آیا دانشجوی پزشکی که موظف به تشریح است باید از کم و کیف چگونگی تهیه ی اجساد برای تشریح آگاهی یابد؟ یعنی تجسس کند که آیا مسائل شرعی رعایت شده یا نه؟ جسد مربوط به مسلمان است یا نه؟

ج: تجسس، لازم نیست.

نگاه به جسد نامحرم و لمس آن در زمان تشریح

س 133. در صورت جایز بودن کالبد شکافی، حکم عورتین و نگاه نامحرم به بدن میت و مس میت موقع کالبد شکافی را بیان فرمائید؟

ج: اگر درمان بیماری ها و یا نجات نفس محترمی متوقف بر آموزشی باشد که یاد گرفتن آن مستلزم نگاه به عورت دیگران است، اشکال ندارد. اگر میت را غسل نداده باشند در صورت مس کردن آن، غسل واجب بر آن مترتب است.

ص: 47

تشریح جسد مسلمان

س 134. آیا تفاوتی بین اهل تسنن و اهل تشیع، در عدم جواز تشریح جسد، وجود دارد؟

ج: تفاوتی بین مسلمانان، چه اهل تشیع و چه اهل تسنن نیست.

تشریح جسد مسلمان اعدامی

س 135. آیا می توان جسد افراد به ظاهر مسلمان (مسلمان شناسنامه ای) را که به خاطر ارتداد، فساد اخلاقی، قاچاق مواد مخدر، مسائل سیاسی و... اعدام شده اند، تشریح کرد؟

ج: از اجساد متعلق به مسلمانان و یا کسی که محکوم به اسلام است استفاده نشود، مگر آن که ضرورت باشد. اما ارتداد محکوم به کفر است و استفاده از جسد او مانع ندارد.

تشریح جسد بی وارث

س 136. در دانشگاه های علوم پزشکی، از اجساد افرادی که صاحب ندارند، برای تشریح و یادگیری دانشجویان استفاده می شود و یا اعضای آن ها را مثل قلب، کبد و کلیه اغلب بدون اجازه ی صاحبان میت در شیشه ها نگهداری می کنند، لطفاً نظرتان را در این مورد بیان فرمایید؟

ج: نداشتن صاحب، دلیل بر جواز امر مذکور نیست.

خرید جسد کفار

س 137. با وجود امکان تهیه ی جسد کافر از خارج که مستلزم تعیین بودجه و خرید آن است، آیا واجب است که مسئولین ذی ربط به آن اقدام نمایند تا از تشریح میت مسلمان جلوگیری شود یا خیر؟

ج: واجب است تا حد امکان از جسد میت مسلمان استفاده نشود.

ص: 48

تشریح جسد مجهول الهویه

س 138. گاهی اوقات ممکن است جسد مجهول الهویه ای پیدا شود که هیچ اطلاعی از ملیت و مذهب او وجود ندارد؟ آیا چنین اجساد قابل تشریح هستند یا نه؟

ج: اگر در بلاد اسلامی، باشد جایز نیست. چون حکم اسلام بر او مترتب است.

پیوند اعضای حیوانات به انسان

س 139. آیا می توان برای پیوند اعضا از اعضای حیوانات چه حرام گوشت چه حلال گوشت و چه نجس العین برای انسان استفاده کرد؟ لطفاً نظرتان را در این مورد بفرمایید.

ج: مانع ندارد ولی نماز خواندن با آن اشکال دارد، مگر اینکه از قبیل چیزهایی باشد که دارای حیات است که با پیوند آن به بدن انسان حیات پیدا کند و جزو بدن انسان گردد. و در حکم مذکور تفاوتی میان انواع حیوانات، حتی نجس العین نیست.

پیوند اعضای مسلمان به غیر مسلمان و برعکس

س 140. پیوند اعضای مسلمان به غیر مسلمان و برعکس چه حکمی دارد؟

ج: در اهدای عضو جهت پیوند، فرقی نیست که گیرنده مسلمان باشد یا غیر مسلمان.

اهدای اعضای غیر اصلی انسان

س 141. قطع اعضای غیر رئیسه (1) از شخص زنده چه حکمی دارد؟

ج: اگر ضرر قابل ملاحظه ای نداشته باشد اهدای عضو مانع ندارد.

ص: 49

1- . اعضای غیر حیاتی.

پیوند اعضای مرده

س 142. قطع اعضای مرده در صورت های ذیل چه حکمی دارد؟

1 - وصیت کرده بر اینکه اعضای او را پس از مرگ برای پیوند جدا کنند؟

ج: مانع ندارد.

2 - وصیت نکرده ولی حفظ جان مسلمان بر آن متوقف است؟

ج: در این صورت اشکالی نیست.

گرفتن پول در برابر اهدای عضو

س 143. پول گرفتن در برابر اعضای جدا شده چه حکمی دارد؟

ج: مانع ندارد و می تواند در مقابل واگذاری حق اختصاص یا در مقابل اجازه دادن پول بگیرد.

طهارت و نجاست اعضای پیوندی

س 144. پس از پیوند عضو حکم آن از نظر طهارت و نجاست در حالات زیر چگونه است؟

1 - در ابتدای عمل جراحی که پیوند صد درصد برقرار نشده است.

ج: اگر هنوز میته باشد، نجس است.

2 - با گذشت زمان که پیوند صد درصد برقرار شده است.

ج: چنانچه صدق میته به آن نکند، پاک است.

وجوب اهدای عضو در صورت عدم ضرر

س 145. با توجه به اتفاق فقها در حکم حرمت اضرار به نفس، مبنای حکم جواز پیوند اعضا چیست؟ چنانچه مبنای این حکم اهمیت حفظ جان مسلمان در برابر حرمت اضرار به نفس باشد، این سؤال مطرح می شود که اگر شخص اهداکننده ی عضو، شیعه و شخص

گیرنده ی عضو، غیر شیعه یا

غیر مسلم باشد، آیا باز هم حفظ جان چنین شخصی از اضرار به نفس يك شيعه مهم تر است؟

ج: مطلق اضرار به نفس دلیل بر حرمت ندارد و اهدای عضو جهت پیوند به بدن شخص دیگر از مصادیق اضرار به نفس به نحو کلی نیست. زیرا ممکن است برای کثیری از افراد ضرر به همراه نداشته باشد و در اهدای عضو جهت پیوند فرقی نیست که گیرنده مسلمان هم مذهب باشد یا غیر مسلمان، و اگر نجات جان گیرنده ی مسلمان متوقف بر پیوند عضو باشد، چنانچه برای دهنده ضرر معتنا به نداشته باشد، چه بسا واجب است که اهدا کند و یا بفروشد.

ص: 51

س 146. آیا ختنه کردن واجب است؟

ج: ختنه ی پسران واجب است و شرط صحت طواف در حج و عمره می باشد و اگر تا بعد از بلوغ به تأخیر بیفتد، بر خود آنان واجب است که ختنه کنند.

س 147. شخصی ختنه نکرده، ولی حشفه اش (1) به طور کامل از غلاف (2) بیرون است، آیا ختنه کردن بر او واجب است؟

ج: اگر بر روی حشفه هیچ مقداری از غلاف که قطع آن واجب است وجود نداشته باشد، ختنه ی واجب موردی ندارد.

س 148. آیا ختنه کردن دختران واجب است یا خیر؟

ج: واجب نیست.

ص: 52

1- . قسمت ابتدایی محل خروج ادرار.

2- . زائده ی گوشتی که هنگام تولد در قسمت ابتدایی محل خروج ادرار قرار دارد.

س 149. آیا معاینه ی عورت افراد توسط يك مؤسسه ی نظامی جایز است؟

ج: کشف عورت دیگران و نگاه کردن به آن و وادار کردن صاحب عورت به کشف عورت در برابر دیگران جایز نیست، مگر آنکه ضرورتی مثل رعایت قانون و یا معالجه، آن را اقتضا کند.

س 150. کلمه ی «ضرورت» به عنوان شرط جواز لمس زن یا نظر به او توسط پزشك، زیاد تکرار می شود، «ضرورت» چه معنایی دارد و حدود آن کدام است؟

ج: مراد از ضرورت در فرض سؤال این است که تشخیص بیماری و درمان آن متوقف بر لمس و نظر باشد و حدود ضرورت هم، بستگی به مقدار نیاز دارد.

س 151. آیا برای پزشك زن نگاه کردن و لمس عورت زن برای معاینه و تشخیص بیماری جایز است؟

ج: جایز نیست مگر در موارد ضرورت.

س 152. آیا لمس بدن زن و نگاه کردن به آن توسط پزشك مرد هنگام معاینه، جایز است؟

ص: 53

ج: در صورتی که درمان منوط به لمس و نگاه کردن به آن باشد و معالجه با مراجعه به پزشک زن امکان نداشته باشد، اشکال ندارد.

س 153. نگاه کردن پزشک زن به عورت زن دیگر و لمس آن در صورتی که معاینه ی آن به وسیله ی آینه امکان داشته باشد، چه حکمی دارد؟

ج: در صورتی که نگاه کردن با آینه ممکن باشد و نگاه کردن مستقیم و لمس ضرورتی نداشته باشد، جایز نیست.

س 154. اگر برای پرستار غیر مماثل (غیر هم جنس با بیمار) هنگام گرفتن نبض (فشارخون) و چیزهای دیگری که احتیاج به لمس بدن بیمار دارند، دست کردن دستکش امکان داشته باشد، آیا انجام آن اعمال بدون دستکش هایی که پزشک هنگام درمان بیمار از آن ها استفاده می کند، جایز است؟

ج: با امکان لمس از روی لباس یا با دست کردن دستکش هنگام معالجه، ضرورتی به لمس بدن مریض غیر مماثل (غیر هم جنس) وجود ندارد و بنابراین جایز نیست.

س 155. آیا غیر از شوهر، نگاه کردن افراد دیگر به عورت زن حتی پزشک، به طور مطلق حرام است؟

ج: نگاه کردن غیر از شوهر حتی پزشک و بلکه پزشک زن به عورت زن حرام است، مگر هنگام اضطرار و برای درمان بیماری.

س 156. آیا مراجعه ی زنان به پزشک مرد که متخصص بیماری های زنان است در صورتی که تخصص او از پزشکان زن بیشتر باشد و یا مراجعه به پزشک زن مشقت داشته باشد، جایز است؟

ج: اگر معاینه و درمان منوط به نظر و لمس حرام باشد، جایز نیست به پزشک مرد مراجعه کنند، مگر در صورتی که مراجعه به پزشک زن حاذق و متخصص غیر ممکن و یا خیلی سخت باشد.

س 157. اگر برای ازدواج، نیاز به آزمایش خون باشد، چنانچه دکتر زن برای این کار نباشد، آیا دکتر مرد که نامحرم است می تواند این کار را انجام دهد؟ در صورتی که دکتر زن وجود دارد ولی در اثر بی توجهی و امثال آن، دکتر مرد اقدام به این کار می کند تکلیف چیست؟

ج: اگر ضرورتی نباشد جایز نیست و سهل انگاری و بی توجهی مجوز این امر نیست.

معاینه ی پزشکی توسط نامحرم برای کنترل سلامتی

س 158. آیا معاینه ی افراد غیربیمار برای کنترل سلامتی آن ها، توسط پزشك نامحرم جایز است؟

ج: اگر ضرورت نباشد جایز نیست.

نگاه به جسد هم جنس و غیرهم جنس

س 159. نگاه به جسد هم جنس و غیرهم جنس، مسلمان باشد یا غیرمسلمان تا چه حدی جایز است؟

ج: نگاه به جسد هم جنس غیر از عورتین اشکال ندارد و در غیرهم جنس حکم زمان حیات را دارد.

محرمیت پزشك غیر ممانئل برای درمان نازائی

س 160. آیا نازایی حکم مرض را دارد تا مراجعه به دکتر مرد حاذق تر، مجاز باشد؟ و با توجه به بالا رفتن سن بنده و اینکه تا جایی که توانسته ام نزد دکترهای مجرب زن رفته ام، فعلاً مجاز به معاینه شدن توسط دکتر مرد هستم یا خیر؟

ج: نازائی فی نفسه، بیماری محسوب نمی شود و مجوز مراجعه به پزشك نامحرم برای لمس و نظر حرام نمی گردد. بلی اگر احتمال عقلائی می دهید که نازایی شما ناشی از بیماری قابل علاج باشد و دسترسی به پزشك زن

ص: 55

که بتواند شما را معالجه و معاینه کند ندارید، مراجعه به پزشک مرد جهت معاینه و معالجه اشکال ندارد.

مراجعه به پزشک نامحرم در موارد ضروری

س 161. اگر بیمار خانمی که جانش در خطر است به تنها پزشک يك روستای دورافتاده که مرد است، مراجعه کند آیا این پزشک مجاز است هرگونه معاینه ی ضروری را در مورد بیمار انجام دهد؟

ج: چنانچه مورد ضرورت باشد اشکال ندارد.

مراجعه ی روستائیان به پزشک نامحرم

س 162. اگر زنی دچار بیماری خفیفی شده به طوری که جانش در خطر نیست، با فرض دوری او از شهر و وجود پزشک مرد در روستا حتماً باید به پزشک خانم در شهر مراجعه کند و یا در همان جا، پزشک مرد مجاز است با انجام معاینات ضروری، اقدام به تشخیص و درمان نماید؟

ج: چنانچه به طور عادی و بدون حرج و مشقت، رفتن به شهر میسر است، باید در شهر به پزشک زن مراجعه نماید.

س 163. در صورتی که شکم بیمار توسط دستیار زن باز شود، با توجه به اینکه نظر به پوست و ظاهر شکم صورت نمی گیرد و بیشتر داخل شکم مشاهده می شود، آیا پزشک مرد می تواند به عمل بستن لوله ها پردازد؟

ج: نگاه به باطن بدن زن و ظاهر آن فرقی ندارد و در هر دو صورت اگر ضرورت باشد، جایز است و در غیر این صورت، جایز نیست.

برهنه کردن بیمار برای حفظ حالت استریل اتاق عمل

س 164. آیا به خاطر حفظ فضای استریل اتاق عمل می توان مجروح را برهنه کرده و از مقابل انظار پزشکان و پیراپزشکان عبور داد؟

ص: 56

ج: می توان از لباس ها یا ملحفه ای که قبلاً استریل شده، بعد از بیرون آوردن لباس های بیمار استفاده نمود تا بیمار برهنه نباشد.

کمک مرد به زن در حال زایمان

س 165. بفرمایید در صورتی که زنی نباشد تا به زائو در وضع حمل کمک کند، آیا مرد می تواند دخالت کند؟

ج: اگر عدم دخالت مرد موجب تهدید حیات مادر یا کودک باشد، مانعی ندارد.

حجامت کردن نزد نامحرم

س 166. آیا زن می تواند مرد نامحرم را حجامت کند؟

ج: با توجه به اینکه حجامت مستلزم نظر به بدن مرد و احیاناً لمس است جایز نیست.

س 167. آیا دکتر زن می تواند مرد نامحرم را ویزیت کند؟ (با لمس بدن)

ج: با امکان لمس از روی لباس یا با دست کردن دستکش هنگام معالجه مانع ندارد و بهتر است اگر ضرورت ندارد مرد به دکتر زن مراجعه نکند و چنانچه مستلزم لمس یا نظر حرام باشد، جایز نیست.

قرار دادن «نورپلانت» توسط پزشک نامحرم

قرار دادن «نورپلانت(1)» توسط پزشک نامحرم

س 168. قرار دادن «نورپلانت» توسط پزشک مرد در صورتی که فقط سطح خارجی بازو مشاهده شود، چه حکمی دارد؟

ج: با وجود پزشک زن، پزشک مرد مبادرت به این عمل ننماید، مگر آنکه ضرورتی در کار باشد مانند اینکه پزشک زن وجود نداشته، و این عمل برای آن زن لازم باشد.

ص: 57

1- . نورپلانت نوعی کپسول است که در زیر پوست بازو کاشته می شود و یکی از روشهای پیشگیری از بارداری محسوب می شود.

مراجعة بیمار زن به دندان پزشك مرد

س 169. مراجعه ی بیمار زن به دندان پزشك مرد جهت معالجات دندان پزشکی چه حکمی دارد؟

ج: اگر برای این گونه کارها، دسترسی به پزشك زن دارند، مراجعه به پزشك مرد، اگر مستلزم نظر و لمس حرام باشد، جایز نیست.

ص: 58

احکام خون

انتقال خون بین مسلمان و غیر مسلمان

س 170. آیا انتقال خون بین مسلمان و غیر مسلمان، جایز است یا نه؟

ج: جایز است.

فروش خون

س 171. فروش خون چه حکمی دارد؟

ج: با فرض اینکه انتقال خون دارای منفعت عقلایی است، فروش آن مانعی ندارد.

تزریق خون از زن به مرد یا بالعکس و یا از کافر به مسلمان

س 172. تزریق خون به دستور پزشک از زن به مرد یا بالعکس و یا از کافر به مسلمان چه حکمی دارد؟

ج: اشکال ندارد.

ص: 59

اطلاع دادن نجاست وسایل پزشکی به بیمار

س 173. با توجه به امکان نجس شدن لباس و بدن بیمار، آیا لازم است نجس بودن وسایل مورد استفاده در مصارف پزشکی - از قبیل: تخت معاینه، وسایل پزشکی، یونیت (1) و غیره - را به وی تذکر دهیم؟

ج: لازم نیست.

نجاست وسایل بیمارستان های بلاد غیر اسلامی

س 174. این جانب به علت نیاز به عمل جراحی مجبور شدم به یکی از بیمارستان های خارج از کشور بروم. آیا تختی که بیماران روی آن استراحت می کنند، نجس است؟ حکم خود بیمارستان از لحاظ طهارت و نجاست چیست؟

ج: تا یقین به نجاست آن ها نباشد، محکوم به طهارت هستند.

استفاده از نخ بخیه ی تهیه شده از حرام گوشت

س 175. استفاده ی پزشك از نخ های بخیه که احياناً بعضی از آن ها از اجزای حیوانات حرام گوشت به دست آمده است، چه حکمی دارد؟

ج: فی نفسه اشکال ندارد.

ص: 60

1- . صندلی مخصوص دندان پزشکی که از بخش های مختلفی تشکیل شده است.

خون ریزی در حال اعمال جراحی دهان

س 176. کسی که دندان‌ش را پر می‌کند، هنگامی که دهانش خونی می‌شود لازم است داخل دهان را نیز آب بکشد یا نه؟

ج: به طور کلی باطن بدن انسان با زوال عین نجاست پاک می‌شود.

ورود مجدد وسایل پزشکی نجس به داخل دهان

س 177. ورود مجدد و مکرر وسیله ای که در اثر ترشحات آلوده به خون دهان خود بیمار نجس گردیده به داخل دهان او چه حکمی دارد؟

ج: ورود مجدد وسیله ی نجس به دهان بیمار اشکال ندارد.

تماس دست با الکل طبی

س 178. تماس دست با الکل طبی چه حکمی دارد؟

ج: بدون علم به نجاست محکوم به طهارت است.

نجس بودن الکل طبی

س 179. آیا الکی که جهت ضد عفونی، بعد از تزریقات به کار برده می‌شود نجس است؟

ج: اگر مسکر مایع بالاصل (1) نیست یا مشکوک است پاک است.

تماس با خون خشک شده روی زخم

س 180. تماس با خون خشک شده روی زخم بعد از طهارت چه حکمی دارد؟

ج: اگر خون است نجس است و تماس با آن با رطوبت مسریه (سرایت کننده) موجب نجاست ملاقی (ملاقات کننده) است.

ص: 61

1- . مشروبات مست کننده دو دسته اند: اول: آنچه از ابتدا مایع بوده است مثل شراب و دوم: آنچه که ابتدا جامد بوده است و بعد با انجام فرآیندی تبدیل به مایع شده است. خوردن هر نوع ماده ی مست کننده حرام است اما حکم نجاست بنا بر احتیاط واجب مخصوص مست کننده هایی است که از ابتدا مایع بوده است.

تماس با بافت های مرده مجاور عضو زنده

س 181. گاهی لازم است بافت های مرده مجاور عضو زنده و سالم برای مراقبت از موضع عمل و جلوگیری از عفونت بریده و حذف شود. تماس با بافت های مذکور چه حکمی دارد؟

ج: اگر صدق می کند که جزء بدن است یعنی درد و سوزش دارد و بریده می شود بنا بر احتیاط واجب نجس است؛ ولی مس آن غسل ندارد.

تطهیر دندان مصنوعی در دهان

س 182. اگر به واسطه خونی شدن دهان، دندان مصنوعی نیز با خون تماس پیدا کند آیا می توان بدون بیرون آوردن آن از دهان، نسبت به تطهیر آن اقدام نمود؟

ج: ممکن است و حتی با آب قلیل هم ممکن است.

حکم خونابه ی محل زخم

س 183. خونابه ای که پس از طهارت و برطرف کردن خون محل زخم رافرا می گیرد چه حکمی دارد؟

ج: اگر خون دارد نجس است.

حکم خون مُرده ی زیر ناخن یا زیر پوست

س 184. آیا تماس با خون مُرده ی زیر ناخن یا زیر پوست پاك است؟

ج: اگر در باطن است و ظاهر نشده و ملاقی آن بعد از خارج شدن خون ندارد ملاقی نجس نیست و اگر ظاهر است و خون است نجس است و ملاقی آن با رطوبت مسریه نجس می شود.

نجاست سوزن سرنگ در عمل خون گیری

س 185. گاهی در عمل خون گیری سوزن سرنگ به داخل رگ فرو می رود

ص: 62

و به خون آغشته می شود ولی به علت اینکه خون به داخل سرنگ جریان نمی یابد یا کافی نیست لازم می شود که از محل دیگری مبادرت به خون گیری شود آیا سوزن نجس می شود؟ آیا نمی توان از این سوزن استفاده ی مجدد نمود؟

ج: استفاده مجدد مانع ندارد و اگر در خارج خون ندارد و با رطوبت مسریه با نجس دیگری ملاقات نکرده پاک است.

تطهیر خون با پنبه ی آغشته به الکل

س 186. گاهی موقع خون گیری از بیمار، خون با دست گیرنده ی خون تماس پیدا می کند. آیا با پنبه ی الکلی می توان محل را تطهیر کرد یا مطابق آنچه که در احکام آمده است باید طهارت شود؟

ج: تطهیر متنجّسات (1) از قبیل مذکور در سؤال باید با آب باشد.

حکم استخوان بیرون زده از بدن

س 187. در برخی از شکستگی ها، استخوان بیرون می زند در حالی که از بدن جدا نشده آیا مسّ آن نیاز به غسل دارد؟ انفصال استخوان مذکور چطور؟

ج: اگر از شخص زنده است غسل مسّ ندارد و اگر از میت است به مسّ آن غسل واجب می شود مطلقاً.

حکم لمس عضوی از بدن انسان زنده که خشک شده و فاقد روح است

س 188. لمس عضوی از بدن انسان زنده که خشک شده و فاقد روح است چه حکمی دارد؟

ج: مانند سایر اعضای بدن زنده است و حکم خاصی ندارد.

ص: 63

احکام حق طبابت و گواهی پزشکی

حق طبابت و گواهی پزشکی

س 189. با توجه به اینکه حق طبابت از لحاظ مادی، غیرقابل تعیین می باشد؛ به نظر حضرت عالی بهترین راه تعیین میزان حق طبابت چیست؟ آیا مقدار تعیین شده توسط دولت، در هر شرایطی قابل دریافت است و پزشک مدیون نخواهد بود؟

ج: اگر طبق تعرفه های معین شده، گرفته شود منعی ندارد.

دریافت حق طبابت قبل از بهبودی بیمار

س 190. آیا دریافت حق طبابت قبل از بهبودی بیماری، طبق روش مرسوم صحیح است؟

ج: فی نفسه منعی ندارد.

دریافت حق طبابت از بیماری که بهبود نیافته

س 191. اگر پزشک در طبابت خود کمال دقت و تلاش را برای بهبودی بیمار انجام دهد، ولی بهبودی برای وی حاصل نشود، آیا پزشک نسبت به حق ویزیت مدیون است یا نه؟

ج: در فرض سوال مدیون نیست.

ص: 64

دریافت حق طبابت و عمل جراحی قبل از انجام کار

س 192. آیا دریافت حق طبابت و یا عمل جراحی، قبل از انجام آن کارها، جایز است؟

ج: اگر بر اساس توافق طرفین و مطابق مقررات نظام پزشکی باشد اشکال ندارد.

نوشتن گواهی پزشکی

س 193. برخی از افراد به پزشک مراجعه می کنند و از او تقاضای گواهی پزشکی برای محل کار و... می نمایند. مثلاً می گویند که به علت سرماخوردگی دو روز به اداره نرفته اند. آیا در صورت اطمینان به صحت گفتار آن ها می توان گواهی برایشان صادر کرد؟

ج: در فرض مرقوم که پزشک اطمینان به بیماری آن ها دارد، اگر خلاف قانون و مقررات مربوطه نباشد، صدور گواهی مانعی ندارد.

صدور گواهی نادرست برای بیمار

س 194. صدور گواهی نادرست از طرف پزشک برای بیمار، سهواً یا عمداً، چه حکمی دارد؟

ج: عمداً جایز نیست و در صورت سهو باید در صورت امکان آن را تدارك(1) و جبران کند.

مطالبه ی مبلغ اضافی از بیمار بابت عمل جراحی

س 195. همان طوری که به احتمال زیاد شنیده اید، اکثر پزشکان از بیمارانی که می خواهند عمل کنند مبلغی پول به عنوان حق الزحمه ی عمل جراحی - که به زیرمیزی مشهور شده - می گیرند، حال می خواستم بدانم این پول چه

ص: 65

1- . باید ضروری را که با دادن گواهی نادرست به شخص یا موسسه ای وارد کرده است جبران نماید.

حکمی دارد؟ حلال است یا حرام است؟

ج: پزشك اگر كارمند دولت در بیمارستان باشد که حقوق خود را از صندوق دولت دریافت می کند و یا عمل جراحی را بر اساس دریافت اجرت عمل از شرکت بیمه دریافت می نماید، حق مطالبه ی مبلغ اضافی از بیمار را ندارد.

ص: 66

ضمان ضرر ناشی از حساسیت دارویی بیمار

س 196. با توجه به اینکه ممکن است جان بیمار به طور اورژانس در خطر باشد و زمان، جهت تعیین حساسیت فرد نسبت به دارویی خاص وجود نداشته باشد، اگر با تجویز دارو، بیمار به آن حساسیت پیدا کرده و دچار عوارض شدید یا مرگ شود، آیا پزشک معالج در قبال این عوارض، مسئولیتی خواهد داشت؟

ج: کسی که آن دارو را به بیمار خورانده یا تزریق کرده ضامن است. توضیحاً یادآور می شود، در موارد ثبوت ضمان، گذشت که اذن بیمار یا کسان وی تأثیری در ارتقاع و سقوط ضمان ندارد، ولی کسی که در صورت ایراد آسیب به بیمار ضامن است، اگر پیش از اقدام بر عمل جراحی یا هر عمل علاجی دیگر از بیمار یا از اولیای وی براثت از ضمان پیشاپیش بگیرد، در این صورت ضامن نیست.

ضمان لطمات وارده بر بیمار در حین درمان وی

س 197. در مواردی برای درمان بیمار، پزشک ناچار به ایراد لطمه ای دیگر

ص: 67

1- . اصطلاح ضمان در مباحث فقهی چندین مصداق دارد اما آنچه که در این بحث مقصود است عبارتست از: حقی که به خاطر وارد کردن ضرر مالی یا جانی به کسی بر گردن واردکننده ی ضرر آمده باشد.

به بیمار می شود. مثلاً برای احیای قلب بیمار سخته کرده، ماساژ می دهد که منجر به شکستن دنده ها می شود یا برای تحریک رفلکس بیمار به او سیلی می زند و پرده ی کوشش پاره می شود، آیا در موارد فوق پزشك ضامن است؟

ج: اگر نجات جان بیمار، مستلزم ایراد آسیبی بر وی باشد، پزشك ضامن نیست.

ضمان لطمات وارده از طرف دستیاران پزشك

س 198. در مراکز آموزشی که برای آینده، پزشك متخصص تربیت می نمایند و به دلیل کمی مهارت دستیاران و دانشجویان، عوارض و خطراتی متوجه جان بیمار می گردد، اگر احیاناً نقص عضو و فوتی واقع شود، آیا دستیار مربوطه ضامن است یا پزشك مسئول و استادیار مربوطه؟

ج: در فرض مزبور دستیار یا هر کس که به بیمار آسیب رسانده ضامن می باشد.

ضمان لطمات وارده شده به بیمار بدون تفریط پزشك

س 199. در مواردی که به علل غیرمربوط به کار پزشك، مثل اختلال در دستگاه ها و رفتن برق و... به بیمار لطمه ای وارد می شود، ضامن کیست؟

ج: در فرض مرقوم پزشك ضامن نیست و کسی که در بررسی دستگاه ها و وصل برق ذخیره و از این قبیل کوتاهی کرده ضامن می باشد.

ضمان لطمه به بیمار در اثر توصیه ی دارو توسط افراد معمولی

س 200. معمولاً مشاهده می شود که برخی از افراد عادی در امر پزشکی دخالت و قرص، آمپول یا دارویی را برای مریض توصیه می نمایند آیا در صورتی که این امر منجر به مرگ یا آسیب جسمی شود چگونه است؟

ج: اگر طبابتی نبود و فقط توصیه دوا کرده و مریض به اختیار خود اقدام به استعمال نموده ضمانتی در بین نیست.

ص: 68

ضمان ایجاد عارضه به جنین در صورت بی اطلاعی پزشک از حاملگی بیمار

س 201. اگر پزشک معالج از حاملگی بیمار سؤال نکند و بیمار هم پزشک را در جریان قرار ندهد در صورتی که دارو یا روش تشخیصی مورد استفاده منجر به ضرر و عارضه شود مسئولیت بر عهده ی کیست؟

ج: اگر روش تشخیصی پزشک معالج یا داروی تجویزی وی که مریض به اعتماد بر تجویز او استعمال نموده موجب ضرر و عارضه شود پزشک ضامن خسارت است.

ضمان پزشک متخصص و دانا در صورت فوت بیمار

س 202. در صورتی که بیمار یا ولی او به پزشکی که در کارش متخصص و داناست اجازه ی معالجه دهد، آیا در صورت مرگ بیمار، پزشک ضامن است؟

ج: اگر معلوم نیست که طبابت طیب موجب مرگ او شده باشد ضامن نیست و چنانچه در اثر اشتباه طیب حادثه واقع شده ضامن است مگر در صورتی که قبل از طبابت تبری (1) کرده باشد.

ضمان لطمه به بیمار توسط دستیاران به علت عدم حضور استاد

س 203. در مراکز آموزشی، درمانی و پزشکی دولتی دستیاران به ویژه در سال های نخست باید با حضور و راهنمایی اساتید خود اقدام به عمل جراحی نمایند در صورتی که دستیار با اجازه ی استاد خود یا با این امید که استاد می گوید: «شما کار را شروع کنید من هم می رسم» ولی حاضر نمی شود، به تنهایی یا با همراهی سایر دستیاران عمل جراحی را به پایان رساند و آسیبی به بیمار وارد شود که ناشی از عدم حضور استاد است مسئول کیست؟

ج: مسئول، مباشر ورود آسیب است و استاد ضامن نیست.

ص: 69

1- . پزشک از خود سلب مسئولیت کرده باشد.

ضمان لطمه به بیمار در صورت انجام نشدن عمل جراحی به خاطر ناتوانی در پرداخت هزینه

س 204. پزشکی به علت فقر مالی مریض که قادر به پرداخت اجرت عمل جراحی نیست از معالجه و جراحی بیماری اورژانس اجتناب می کند و در نتیجه بیمار فوت می کند یا عمل جراحی در روزهای دیگر به اندازه ی همان روز نمی تواند مفید باشد آیا پزشک ضامن است؟ اغلب بیمارستان ها اول پول دریافت می کنند و سپس مریض را به پزشک ارجاع می دهند در صورتی که تأخیر در این امر منجر به مرگ یا عوارض دیگر شود آیا این کار غیر شرعی نیست؟

ج: پزشک یا اهمال کننده، ضامن موت یا عوارض ذکرشده نیستند هر چند اگر در حفظ نفس یا معالجه ی واجب کوتاهی شده باشد گناهکار هستند.

ص: 70

اشاره

س 205. آیا انجام عمل استمناء به دستور پزشك برای آزمایش و معاینه ی منی جایز است؟

ج: در مقام معالجه، در صورتی که درمان منوط به آن بوده و استمناء به وسیله ی همسر ممکن نباشد، اشکال ندارد.

انجام عمل استمناء جهت بررسی وضعیت اسپرم ها

س 206. بررسی وضعیت اسپرم ها در مردان نیازمند عمل استمناء است ولی عدم انجام این تست، حیاتی نیست آیا این کار جایز است؟

ج: اگر برای علاج مرض ضرورت ندارد جایز نیست و در موارد ضرورت حکم سایر محرمات در موارد ضرورت را دارد.

جراحی بینی و گوش

س 207. جراحی بینی و یا گوش جهت زیبایی شرعاً چه حکمی دارد؟

ج: اگر موجب ضرر قابل اعتنا و چشمگیر نباشد، فی نفسه منعی ندارد.

استفاده از «هیپنوتیزم»

س 208. نظر حضرت عالی در خصوص کاربرد «هیپنوتیزم» در علوم پزشکی و

درمان بیماری های قابل علاج با این روش چیست؟

ج: اگر به منظور غرض عقلایی و با رضایت کسی که می خواهد هیپنوتیزم شود صورت بگیرد و همراه با کار حرامی هم نباشد اشکال ندارد.

استفاده از «هیپنوتیزم» جهت درمان بیماری

س 209. کاربرد هیپنوتیزم در معالجه برخی بیماری های روانی و جسمانی نظیر آسم، چاقی مفرط، بیماری های زنان و... توسط يك پزشك (غير روان پزشك) چه حکمی دارد؟

ج: اگر همراه با حرام و به منظور حرامی انجام نشود اشکال ندارد.

فاش کردن اسرار بیمار برای بستگانش در موارد ضروری

س 210. اگر بیمار نارضایتی خود را از افشای بیماری خود اعلام نماید، ولی ضرورت درمان اقتضا می کند که نوع بیماری برای بستگانش فاش شود، وظیفه ی پزشك معالج در این صورت چیست؟

ج: در صورتی که نجات جان او بستگی به آن داشته باشد، لازم است.

دادن پرونده ی پزشکی بیمار به سایر پزشکان

س 211. آیا می توان پرونده ای را که اسرار بیمار در آن بایگانی می شود، در اختیار پزشکان دیگر غیر از پزشك معالج یا بستگان بیمار قرار داد؟

ج: موارد آن مختلف است و در صورتی که این عمل باعث دستیابی به معالجه ی بیمار و یا نجات جان بیماران دیگر باشد، مانعی ندارد و بلکه در مواردی لازم است.

کسانی که فقط از نظر پزشکی زنده اند

س 212. بیمارانی که از نظر عرف، مرده به حساب می آیند، اما از نظر علم

پزشکی زنده می باشند و یا بالعکس چه حکمی دارند؟

ج: حکم انسان زنده را دارد.

استفاده از سلول های بنیادین برای مقاصد درمانی

س 213. آیا استفاده از سلول های بنیادین استخراج شده از جنین انسان قبل از لانه گزینی در رحم برای مقاصد درمانی، جایز است؟ لازم به یادآوری است که مراکز تحقیقاتی معمولاً نمونه های خود را از جنین های دور ریخته شده در مؤسسه های باروری (F.V.I) به دست می آورند.

ج: فی نفسه منعی ندارد.

استفاده از میوه های ژنتیکی

س 214. آیا استفاده از میوه ها و مواد غذایی حاصله از تغییرات ژنتیکی، جایز است؟

ج: مانعی ندارد.

شبیه سازی حیوانات

س 215. آیا کلونینگ (1) (شبیه سازی) حیوانات، جایز است؟

ج: فی نفسه منعی ندارد.

روکش طلا و پلاتین دندان

س 216. آیا گذاشتن روکش طلا روی دندان اشکال دارد؟ روکش پلاتین چگونه؟

ج: گذاشتن روکش طلا یا پلاتین روی دندان اشکال ندارد، ولی پوشاندن دندان های جلو با طلا، اگر به قصد زینت باشد، خالی از اشکال نیست.

ص: 73

ترك معالجه ی بیمار روانی خطرناك

س 217. اگر بیمار روانی ای که هر زمان احتمال دارد دست به آدمکشی بزند، بیماری دیگری هم پیدا کرد، آیا جایز است برای اینکه جان افرادی توسط وی به خطر نیفتد، از درمان بیماری جدید او اعراض نموده و او را مورد معالجه قرار نداد؟

ج: در هر صورت حفظ جان انسان لازم است و ترك درمان در صورتی که موجب مرگ شود، جایز نیست؛ لکن باید او را طوری نگهداری کنند که موجب آزار دیگران نشود.

نبش قبر مشکوک

س 218. اگر ندانیم قبری متعلق به مسلمان است یا غیر مسلمان، آیا مجازیم نبش قبر کنیم؟

ج: اگر در بلاد مسلمین باشد جایز نیست.

استفاده از گوشت حرام برای درمان بیماری

س 219. در صورتی که علاج بیماری موقوف بر استفاده از گوشت حرام و چیز نجس باشد آیا جایز است شخص چنین کند؟

ج: اگر ضرورت علاج اقتضا کند به مقدار ضرورت تجویز می شود.

جراحی بیماری که عمل جراحی تأثیری در طول عمر او نداشته باشد

س 220. پزشکی یقین دارد که عمل جراحی روی بیمار تأثیری در زنده ماندن او ندارد که بیمار چه عمل شود یا نشود بیش از مدت کوتاهی زنده نخواهد ماند. آیا جایز است بنا به اصرار همراهان بیمار یا مسئولین بیمارستان اقدام به جراحی نماید یا نه؟

ج: مانع ندارد به شرط آنکه در مردن او اثر نداشته باشد.

وظیفه ی پزشك در خصوص تشریح عوارض و ضایعات عمل جراحی برای بیمار

س 221. آیا پزشك معالج موظف است عوارض یا ضایعات احتمالی ناشی از عمل جراحی را برای بیمار تشریح نماید؟

ج: موظف نیست ولی اگر تحصیل براءت از ضمان ضایعات(1)، متوقف بر آن باشد باید در اخذ براءت، عوارض و ضایعات را تذکر دهد.

وجوب رو به قبله کردن بیمار محتضر

س 222. آیا پزشك یا پرستاری که شاهد بیمار محتضر است، رو به قبله کردن بیمار واجب می شود؟ آیا نیاز به اجازه از ولی او دارد؟

ج: بنا بر احتیاط واجب است و با علم به رضایت ولی، تحصیل اجازه لازم نیست.

لزوم جداسازی بیماران نامحرم در بخش مراقبت های ویژه

س 223. در برخی از بخش های مراقبت ویژه که بیماران کمایی بستری هستند به جداسازی بیماران مرد و زن مبادرت نمی شود و حتی

در پوشاندن این بیماران نیز توجه معمول نظیر سایر بیماران عنایت نمی شود. نظر حضرت عالی در این موردها چیست؟

ج: در صورت امکان باید طوری عمل کنند که خلاف شرع نشود.

استعمال سیگار توسط پزشك حین عمل جراحی

س 224. مشاهده شده برخی از پزشكان در حین عمل جراحی سیگار می کشند یا رعایت کامل اصول استریل را در اتاق های عمل نمی

نمایند و اغلب نیز مشکلی برای مریض پیش نمی آید حکم این افراد چیست؟

ج: بهتر است نکشند و اگر ضرر یا قانون لازم المراعاتی وجود داشته باشد باید نکشند.

ص: 75

اطلاعاتی که پزشک حین معالجه ی بیمار به آن دست می یابد

س 225. بسیاری اوقات پزشکان حقایق دردناکی را در مورد بیمار کشف می نمایند:

الف) آیا پزشک ملزم به دادن اطلاعاتی است که در جریان معالجه به دست آمده است؟

ب) دروغ گفتن در این موارد چه حکمی دارد؟

ج) افشای این اسرار به افراد نزدیک او چگونه است؟

ج: الف) لازم نیست.

ب) جایز نیست و می تواند توریه کند.

ج) موارد مختلف است و اگر صاحب سر، راضی نیست نباید افشاء کند مگر علاج مریض به آن متوقف و منحصر باشد.

مسئولیت گروه پزشکی جهت کمک به انجام فرایض دینی بیماران

س 226. بسیاری از پرستاران نسبت به ادای فرایض بیماران مراقبت کامل ندارند. مثلاً کمک به بیمار جهت وضوء ساختن، تیمم و وضعیت نمازگزاران و... در صورتی که بیمار همراه نداشته و نیازمند کمک است آیا پرستار یا کادر خدماتی بیمارستان مسئول نمی باشد؟

ج: کمک کردن در موارد ذکر شده که معذور را از معذور بودن خارج می کند بر دیگری لازم نیست. بلی خود مکلف در صورت امکان بدون مشقت باید کمک بگیرد ولو از پرستار.

انجام اقدامات درمانی توسط پزشک صرفاً جهت انتفاعات مادی

س 227. اگر هدف پزشک از فعالیت های پزشکی صرفاً انتفاعات مالی و مادی باشد چه حکمی دارد؟

ج: مانع ندارد ولی امر با ارزشی را ارزان از دست می دهد.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

